ऑक्टोबर 2002

Rs. 10/-

चांदोबा

आरकू खोरे

जेव्हां तुम्हाला कधीतरी डोंगरमाथ्यांवरील ठिकाणीं सहलीला जावेसे वाटेल, तेव्हां तुम्ही आंध्र प्रदेशांतल्या आरकू खोऱ्यास जरुर भेट द्या. आरकू हे अतिशय शांत व आल्हाददायक ठिकाण आहे. आरकू हे पूर्व घाटांतल्या अनंतगिरी डोंगरमाथ्याच्या कुशीत वसलेले आहे. ते विशाखापट्टणमपासून ११२ कि.मी. अंतरावर असून ते समुद्रसपाटीपासून ९७५ मीटर्स उंच आहे. त्याला झिल्डा धबधब्यापासून सतत पाण्याचा पुरवठा होत असतो.

इथे अनेक वन्य जमातींचे लोक राहतात व ते एक संरक्षित असे ठिकाण आहे. इथले थंड व आल्हाददायक हवामान, आणि रमणीय असे सृष्टिसौंदर्य प्रवाशांना आकर्षित करते.

आरकू हे अनेक गिरीजनांचे व वन्य जमातींचे माहेरघर आहे. तुम्हाला ठिकठिकाणी ही माणसे झाडू, चिंच, मध विकताना वा खरेदी करताना दिसतील.

आरकू खोऱ्याजवळचे बोरा लेणी हे ठिकाण अतिशय प्राचीन असून अनेक पर्यटकांचे आकर्षण ठरलेले आहे. तसेंच टायडाचा जंगल बेल् हा कॅंप जवळपासच आहे.

आरकूमध्ये वन्य जमातींच्या जीवनांवर आधारित असलेल्या गोष्टींचे संग्रहालय आहे. त्यांत विविध वन्य जमातींची जीवनशैली, संस्कृति आणि कलाकौशल्य याबद्दलची माहीती मिळते.

आरकू मध्ये तुम्ही हिरव्या गवताळ प्रदेशांतून, गर्द झाडीतून, खूप लांबवर सैर कराल. तिथें तुम्हाला नावीन्यपूर्ण झाडेझुडपे दिसतील.

आरकू खोऱ्यांत कसे जाल?

आरकू खोरे हे विशाखापट्टणपासून ११२ कि.मी. वर असून तेथे रस्त्याने वा रेलमार्गाने आपण पोहोचूं शकता. आरकू हे कोट्टवल्सला-किरंदूल रेल्वेमार्गावर असून, रेल्वेगाड्या सकाळी विशाखापट्टणपासून निघून आरकूला पोचतात, व संध्याकाळीं विशाखापट्टणला परत जातात.

माया सरोवर

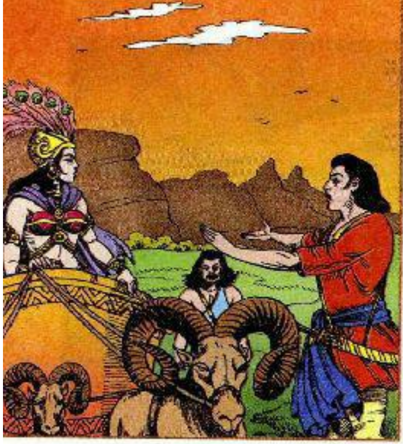
8

(जयशील व सिद्धसाधकाने धबधब्यातून कशीतरी आपली सुटका करुन घेतली. झाडाला लटकलेल्या बुटक्याला त्यांनी सोडवले. त्यावेळी मेंढ्यांच्या रथांत बसलेली बुटकी राणी तिथे आली. ती आपल्या शत्रूंच्या बद्दल बोलत असतानाच एका भयंकर प्राण्याने त्यांच्यावर एक मोठा खडक फेकला.)

जयशील आणि सिद्धसाधक आश्चर्याने त्या भयंकर प्राण्याकडे पाहिले. आणि असंही बघितलं की त्याच्याबरोबर एक बलदंड माणूस उभा आहे. जयशीलला असे वाटत होते की या माणसाला या पूर्वी आपण कुठेतरी पाहिले आहे. इतक्यात त्या भयंकर प्राण्याने फेकलेला खडक त्यांच्या जवळ येऊन पडला.

मेंढ्यांच्या वाहनांतून जे बुटके आलेले होते ते थरथर कापूं लागले. बुटक्यांची राणी जयशील आणि सिद्धसाधकाला म्हणाली "हे शूर वीरांनो, ज्या बलदंड माणसाने या प्राण्याला माणसाळवले आहे, तो गेले दहापंधरा दिवसांपासून खूप त्रास देत आहे. ते बुटके आमच्यापेक्षा कनिष्ठ जातीचे आहेत. ते आम्हाला त्यांचे गुलाम करुं इच्छितात. ते याच्या मदतीने कुठल्याही क्षणी आमच्यावर हल्ला करतील."

जयशील आणि सिद्धसाधकाला राणीच्या या असहाय्य स्थितीची दया आली. त्यांना स्पष्ट दिसत होते की बुटके धाडसी आहेत पण

त्यांना त्या भयानक प्राण्याची फार भीती वाटते आहे.

एवढ्यात जो माणूस नरवानराच्या मागे उभा होता त्याने तलवारीचे टोक त्याच्या पाठीत टोचून त्याला कांहीतरी हुकूम केला. नरवानर ढांगा टाकत गेला आणि जवळचाच एक मोठा दगड उखडून काढायचा प्रयत्न करुं लागला.

''साधक, तो आपल्यावर परत दगड फेकणार असं दिसतंय. पण त्या मूर्खाला हे कळत नाहीये की दिवसा दगडांचे असे हल्ले चुकवणे सोपे असते.''

मग तो बुटक्या राणीला म्हणाला ''तुमचे लोक शिकार करण्यासाठी जे भाले तुम्ही वापरता, त्यातला एक भाला ताबडतोब घेऊन या.''

जयशीलचे भाल्यांबद्दलचे बोलणे ऐकून बुटक्यांचा सेनापती घाबरुन राणीकडे बघूं लागला.

तो राणीला म्हणाला, ''महाराणी, आपल्या रिवाजाप्रमाणे पण बाणांना हातसुद्धा लावूं शकत नाही की त्यांचा उपयोग करुं शकत नाही. पण जंगलात मला जे धनुष्य-बाण मिळाले आहेत ते मी घरी अगदी जपून ठेवले आहेत.''

बुटक्यांची राणी रागवून कांहीतरी बोलणार इतक्यात तिला शांत करत जयशील म्हणाला ''राणीसाहेब, ते बाण जर लौकर इथे आणूं शकलांत तर या नरवानराच्या अत्याचारां-पासून मी तुम्हां लोकांची सुटका करुं शकतो. जेव्हां त्याचं माझं समोरासमोर युद्ध होईल त्यासाठी लागणारा बाण मी स्वतः तयार करीन.''

राणीने सेनापतीकडे पाहिले. सेनापती आपल्या घरुन बाण आणण्यासाठी ताबडतोब निघाला.

एवढ्यात नरवानराने अजून एक मोठा दगड उचलला. त्याच्या कंबरेला बांधलेली साखळी पकडलेला माणूस तलवारीचे टोक त्याच्या पाठीत टोचूं लागला. आणि जोरांत ओरडूं लागला.

तो ओरडा ऐकताच जयशील शीळ घालत म्हणाला ''सिद्धसाधक आता हा माणूस कोण ते माझ्या लक्षांत आले आहे. हा आपल्या अमरावती नगरांतलाच माणूस आहे. यांच्यामुळेच मला आपला देश सोडावा लागला. फार पूर्वी हा आमचे राजे रुद्रसेन यांच्या अश्वदलाचा सरदार होता. याचे नांव आहे कृपाणजित.''

इतक्यांत बुटक्यांचा सेनापती बाण घेऊन आला. ते बाण त्याने जयशीलच्या पायाजवळ ठेवले. जयशील बाण तपासूं लागला. ते चांगले मजबूत आणि टोकदार सहा बाण होते.

सिद्धसाधकाने पण बाण हातात घेऊन पारखून बघितले आणि समाधान दाखवत तो म्हणाला ''जयशील, कृपाणजित आणि वानर यांच्यावर शस्त्र चालवणार वाटतं?''

जयशील हसंत म्हणाला ''साधक, आपण त्यांच्यापासून बरेच दूरवर आहोत. इथून बाण सोडून त्यांना मारणे एवढे सोपे आहे कां? हे तर साधे बाण आहेत. ब्रह्मास्त्र किंवा नागास्त्र थोडीच आहे.''

बुटक्यांच्या राणीने सेनापतीकडे पाहिले. जसं कांही तिला समजून घ्यायचं होतं की त्याचे काय मत आहे ते !

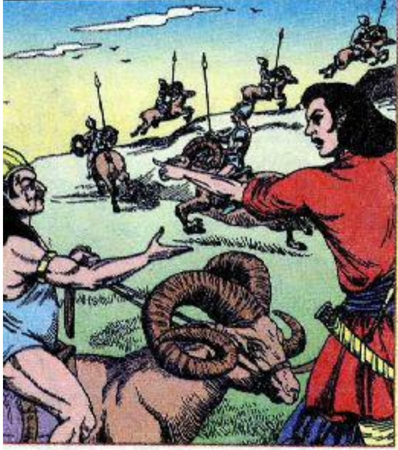
नरवानर एक मोठा दगड घेऊन फेकणार तेवढ्यांत सिद्धसाधक रागवून म्हणाला ''शी, शी, या वानराला दगड फेकण्याशिवाय दुसरं काही येतं असं दिसत नाही. माझ्या त्रिशूळाने याला भोसकून याला संपविले पाहिजे.'' असं म्हणत त्रिशूळ घेऊन तो वेगाने वानराकडे जाऊं लागला.

जयशीलच्या लक्षांत आले की असं करुन साधक आपला जीव धोक्यांत घालणार आहे. त्याने त्याला थांबायला सांगून एक बाण वानरावर सोडला. बाणाचा नेम चुकला आणि तो कृपाणजितच्या हातातील लोखंडाच्या सांख-ळीला लागला. दुसऱ्याच क्षणी कृपाणजितने मान वर करुन आपल्या शत्रूकडे बघितले आणि जयशीलला ओळखले.

कृपाणजित दुसऱ्या कोंडा सरदाराला म्हणाला ''हे बघ! आत्ता शत्रूवर हल्ला करायची वेळ नाही. आत्ता इथून निघून गेलेलंच बरं.'' असं म्हणून तो नरवानराला डोंगरावरुन खाली नेण्याचा प्रयत्न करुं लागला.

गडेकोंडा सरदार जयशील व सिद्धसाधक यांना बारकाईने न्याहाळत म्हणाला ''महाराज,

मी तुमच्या आज्ञेचे पालन करतो. आपण शूर वीर, मोठे योद्धा आहात. आपण आणि नरवानर त्या त्रिशूळधारी आणि धनुर्धरांवर तुटुन पडलात आणि त्यांना मारुन टाकलेत, तर फार चांगले होईल. आपण हे कराल कां? तेवढ्यांत आम्ही आमच्या भाल्यांनी त्या दुष्ट राणीच्या सैनिकांना कापून काढूं."

त्याच्या बोलण्याकडे कृपाणजितने कांही लक्ष दिले नाही. तो नरवानराला पकडून जबरदस्तीने डोंगरावरुन खाली घेऊन जाऊं लागला. मग रागावून तो गडेकोंडाला म्हणाला. "तू काय मला ससाणा समजतोस कीं मी उडून जाऊन शत्रुवर हल्ला करुं? त्यांना मारायचा अजून एक मार्ग आहे. पण प्रथम सगळेजण वस्तीवर जाऊन पोचा. माझ्या आज्ञेचे पालन करा."

सरदार गडेकोंडाने ताबडतोब आपल्या सैनिकांना वस्तीवर एकत्र जमण्याची आज्ञा केली. आणि ते डोंगरावरुन खाली उतरुं लागले. शत्रुला पळताना पाहून जयशील बुटक्यांच्या सेनापतीला म्हणाला "सेनापती, ही तुम्हाला छान संधी आहे. त्यांचा पाठलाग करा, त्यांच्यावर भाले फेका, डोंगरावरुन दगड खाली ढकला आणि जितक्या लोकांना मारता येईल तेवढ्यांना मारा."

सेनापती आपल्या सैनिकांना आव्हान देत म्हणाला, "अरे शूर गडेकर सैनिकांनो, वाघ, सिंहांसारखे शत्रूवर तुटून पडा. तुमच्या भाल्यांनी त्या सैनिकांचा बळी घ्या. तो भयानक प्राणी पळून जात आहे. आता आपल्याला त्याला घाबरण्याचे कांही एक कारण नाही."

सेनापतीच्या या बोलण्याने सैनिकांना जोर आला. ते पुढे जाऊं लागले. शत्रुच्या कांही सैनिकांना त्यांनी पकडले. राणीच्या सैन्याने त्यांना भाल्याने जखमी करुन डोंगरावरुन ढकलून दिले.

हे पाहून सिद्धसाधकाला देखील जोर आला "जय महाकाली" असे ओरडत तो जयशीलला म्हणाला "बघतोस काय? त्या बुटक्यांच्या वस्तीत जाऊया. आपल्याला डोंगराच्या पायथ्याशी दिसते आहे ती तीच वस्ती आहे. तिथे जाऊन त्यांच्यावर तुटून पडूया. आणि कृपाणजित व गडेकोंडाच्या बुटक्या सैनिकांचे इहलोकीचे काम समाप्त करुंया."

त्याच्या या बोलण्यावर हंसत जयशील म्हणाला "साधका, त्यांना मारुन टाकण्याची कांही गरज नाही. ते कांही आपले शत्रू नाहीत. जमलं तर त्या दोघांच्यात मैत्री निर्माण करण्याचाच आपण प्रयत्न करुंया."

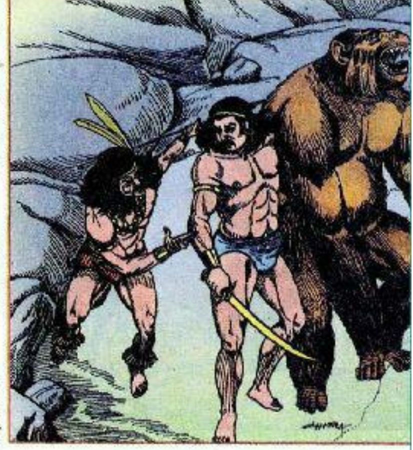
"कृपाणजित आपला कट्टर शत्रु आहे. त्यालापण सोडून द्यायचं? आणि त्याच्या त्या पाळीव वानराला पण सोडून द्यायचं? त्यांच्या मदतीनेच तर तो इथला राजा बनला आहे." सिद्धसाधक म्हणाला.

जयशील कांही उत्तर देणार इतक्यांत राणीचा सेनापती तिथे येऊन म्हणाला "शत्रू पळून गेला. त्यांचे कांही सैनिक पण आम्ही मारले. आता काय करायचे त्याची आज्ञा द्यावी." जयशील म्हणाला. "आता गुपचुप डोंगर उतरुन खाली राणीकडे परत जा. आम्ही दोघं पण लौकरच तिथे येऊन पोचतो."

सेनापतीने सैनिकांना आज्ञा दिली की सर्वजण राणीकडे जा. फक्त एका सैनिकाला सिद्धसाधक व जयशील यांना राणीकडे जाण्याचा रस्ता दाखविण्यासाठी तिथे ठेवले. आणि जयजयकार करत ते डोंगर खाली उतरुं लागले.

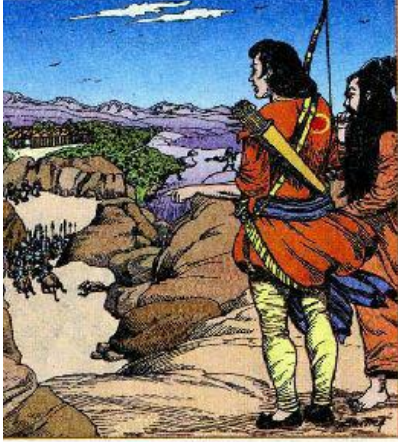
सिद्धसाधक थोड्यावेळ गडेकोंडावाल्यांच्या वस्तीकडे बघत म्हणाला "जयशील या बुटक्यांच्या भानगडीत पडून आपण चूक केली. आता पुढे काय करायचं ते सांग."

"साधका, शांत हो. आपण जाणून बुजून

थोडेच इथे आलो! मगरीच्या आकाराचा मकरकेतू तर या सगळ्यांचे मूळ आहे. आपण निघालो, कनकाक्ष महाराजांच्या पळवल्या गेलेल्या मुलाला शोधायला. आणि इथे येऊन या जंगलात राहाणाऱ्या लोकांच्या आपसातल्या भांडणात अडकलो, याचं मला देखील नवल वाटतंय. इथून जाण्याआधी त्या कृपाणजितला यमसदनास पाठवलेच पाहिजे." जयशील म्हणाला.

"महाकालीची कृपा असेल तर त्याच्या-बरोबर त्या नरवानराला पण मारुन टाकूं. आणि त्याची कातडी काढूं. असल्या विचित्र प्राण्याच्या कातडीवर पद्मासनांत बसून ध्यान केलं तर, या जन्मी नाही, तरी पुढल्या जन्मी तरी श्रेष्ठ योगी बनूं. आता चल, खूप भूक लागली

आहे. बुटक्या राणीच्या वस्तीत जाऊं या.'' आणि ते दोघं तिथून निघाले.

जयशील व सिद्धसाधक यांचे डोंगरावर असे बोलणे चालू असताना झाडांमागे उभे असलेल्या गडेकोंडा आणि कृपाणजित यांच्यात वादावादी सुरुं होती. दोघे एकमेकांना शिव्या देत, ''तुझ्यामुळेच हे सगळं असं झालं'' म्हणून भांडत होते.

सरदार गडेकोंडा कृपाणजितला टोमणा मारत म्हणाला ''तुम्ही दिसायला चांगले धष्टपुष्ट, आडदांड दिसता पण अंगात एक कणभर देखील धाडस नाही. तुम्ही भ्याड आहात. शत्रूला घाबरुन तुम्ही आमच्या अगोदर पळून आलात. ज्या नरवानराची आपण तोंड फाटेपर्यन्त स्तुती करता, तोच पाळीव प्राणी आपल्याला मारुं पाहात होता.''

त्याचा हा टोमणा ऐकून दांतओठ खात कृपाणजित म्हणाला ''अरे ए आंधळ्या कोंडा, मी कांही शत्रूला घाबरुन पळालो नाही. आत्ता ही वेळ आपल्या फायद्याची नाही, म्हणून निघून आलो.

माझ्यावर बाण सोडणाऱ्या त्या जयशील नांवाच्या आपल्या कट्टर शत्रूला उद्या सूर्योदयापूर्वी नाही मारलं, तर माझं नांव कृपाणजित नाही. आता या नरवानराची गोष्ट-त्याला माकडासारखं माझ्या शब्दांवर नाचाय-लांच हवं. बघ हवं तर.''

तेव्हां सेनापती मेंढ्यावर बसलेला होता. तो भाला हातात घेऊन म्हणाला ''महाराज, फक्त तुम्ही त्या दुष्टांवर बाणांचा नेम धरा. आपले बाण त्यांना जसे लागतील तसे ते घाबरुन जातील.

तेव्हां आम्ही त्यांच्यावर चाल करुं आणि डोंगराच्या पायथ्यापर्यन्त त्यांना पळवून लावूनच मग आम्ही थांबू. जमलं तर आम्ही त्यांच्या वस्तीत घुसून तिला आग लावून देऊं.''

सिद्धसाधक पण लगेच आपला त्रिशूळ उचलत म्हणाला ''जयशील, ही चांगली संधी आहे. नेम धरुन बाण मार. नरवानर पण सांखळ्या तोडून त्या बुटक्याला पकडायला बघतो आहे.''

जयशीलने धनुष्यावर बाण चढवून नेम

धरुन बाण सोडला. जोरांत जाऊन बाण वानराच्या कमरेला लागला. दुसऱ्याक्षणी वानर थयथयाट करुं लागला आणि एका बुटक्याला उचलून त्याने डोंगरावरुन खाली फेकून दिले. तो बुटका ओरडत जेव्हां खाली पडूं लागला तेव्हां सेनापतीने आपल्या सैनिकांना सावध केले. मेंढ्यावर स्वार असलेले सैनिक व पायदळ भाले उंचावून ओरडत भराभर डोंगर चढूं लागले.

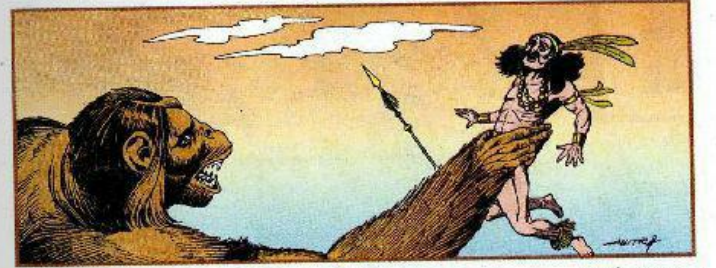
बुटक्यांचा सेनापती व त्याचे सैनिक डोंगरावर चढताना पाहून त्यांच्याशी लढायला कृपाणजित आपल्या माणसांना बोलवूं लागला. त्यांची तयारी व त्यांचे सैन्य बघून जयशील म्हणाला ''साधक, आपल्याला आता राणीच्या सैन्याला मदत करायला पाहिजे. त्या कृपाणजितला बघितलंस? त्याने जंगली वेष घातला आहे, तरी मी त्याला ओळखलं. त्याने पण मला ओळखलं असेल.''

सिद्धसाधक बुटक्यांच्या राणीला म्हणाला, ''तुम्ही इथेच थांबलांत तर बरे होईल. आम्ही दोघे तुमच्या सैन्याबरोबर जाऊन शत्रूचा सर्वनाश करुं.''

आणि जयशील व सिद्धसाधक वेगाने डोंगर चढूं लागले. त्यांनी सेनापतीला सांगितले ''सेनापती, तुमच्या सैन्याला जरा थांबायला सांगा. वानर कदाचित तुमच्यावर परत दगड टाकेल.''

यावर सेनापती म्हणाला ''तुम्ही त्या भयंकर प्राण्यापासून आणि त्याच्या साथीदारापासून आमचे रक्षण करा. मग आम्ही गडेकोंडांना आणि त्यांच्या सैनिकांना आमच्या भाल्याने जखमी करुं आणि खाली ढकलून देऊं.'' असं म्हणून त्याने गडेकोंडाला दाखवत नरवानराला कांहीतरी सांगितले.

दुसऱ्या क्षणी नरवानराने गडेकोंडाला पकडले आणि वर उचलून जोरजोरांत ओरडूं लागला. आपल्या मालकांचा जीव धोक्यात आहे असे पाहून गडेकोंडाचे सैनिक आपले भाले पेलत घोषणा देत नरवानर आणि कृपाण-जितच्या दिशेने जाऊं लागले. (क्रमशः)

संतोषाचे रहस्य

कृष्णगिरीच्या जमीनदारांच्या कचेरीत शिव काम करीत होता. त्याचा चेहरा नेहमी हंसतमुख असे. कचेरीतल्या इतर माणसांना हा इतक्या कमी मिळकतीत संसार कसा चालवतो याचं आश्चर्य वाटत असे. उच्चपदावर, चांगला पगार घेणाऱ्या माधवला तर सदैव चिंता असायची कीं कुणाकडे कर्ज मागावं! एक दिवस दुपारच्या जेवणाच्यावेळीं त्याने शिवला याचं कारण विचारलं.

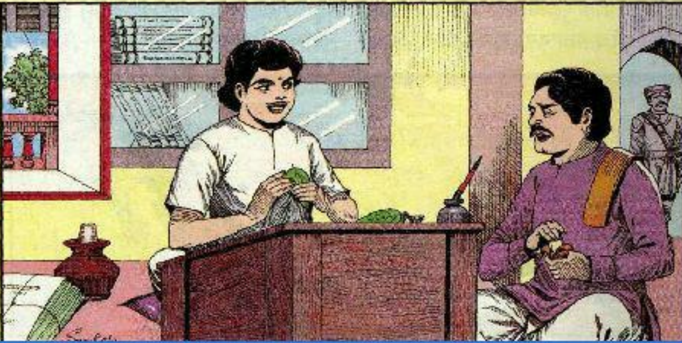
शिवने हंसत उत्तर दिलं, "त्यांत काय मोठंसं? जो पगार मिळतो, त्याचे मी चार हिस्से करतो. पहिल्या हिश्शांतून कर्जफेड करतो. दुसरा स्वतःसाठी ठेवतो, तिसऱ्यांतून पुण्यकार्य करतो आणि चौथा व्याजावर देतो."

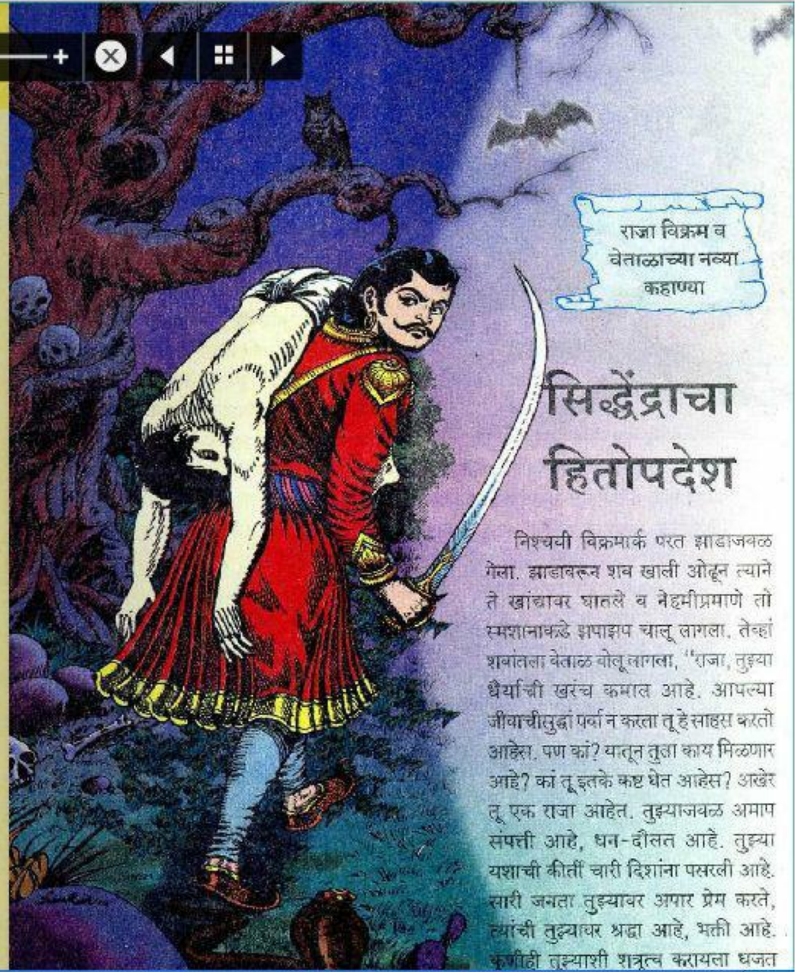
"अरे, तुझ्या पगारांतून तू कर्ज कसं देतोस रे? जरा नीट सांग पाहूं!" माधव म्हणाला.

"पहिला हिस्सा कर्जफेडीसाठी म्हणजे माझ्या जन्मदात्यांसाठी मी खर्च करतो. दुसरा हिस्सा माझी पत्नी व मी आमच्यासाठी वापरतो. तिसरा भाग माझी ताई व भाचे यांच्यासाठी ठेवतो म्हणजे पुण्यकार्यच, आणि राहिला चौथा हिस्सा, तो मुलांच्या शिक्षणावर खर्च करतो. म्हणजे आमच्या म्हातारपणासाठी तरतूद - व्याजावरती दिलेली ठेव!"

गरजेपुरताच खर्च करणारा शिव म्हणूनच सदा हंसमुख होता!

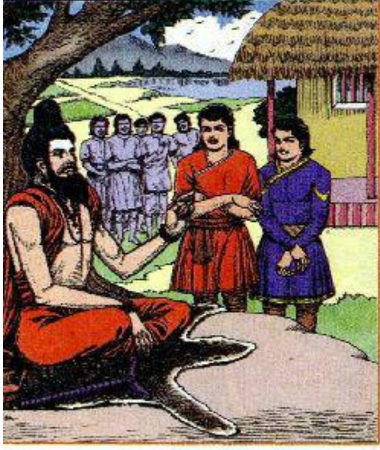
- मंजू भारती

सिद्धेंद्राचा हितोपदेश

निश्चयी विक्रमार्क परत झाडाजवळ गेला. झाडावरून शव खाली ओढून त्याने ते खांद्यावर घातले व नेहमीप्रमाणे तो स्मशानाकडे झपाझप चालू लागला. तेव्हां शवांतला वेताळ बोलू लागला, "राजा, तुझ्या धैर्याची खरंच कमाल आहे. आपल्या जीवाचीसुद्धां पर्वा न करता तू हे साहस करतो आहेस. पण कां? यातून तुला काय मिळणार आहे? कां तू इतके कष्ट घेत आहेस? अखेर तू एक राजा आहेत. तुझ्याजवळ अमाप संपत्ती आहे, धन-दौलत आहे. तुझ्या यशाची कीर्ती चारी दिशांना पसरली आहे. सारी जनता तुझ्यावर अपार प्रेम करते, त्यांची तुझ्यावर श्रद्धा आहे, भक्ती आहे. कुणीही तुझ्याशी शत्रुत्व करायला धजत

नाहीत. असे आता असताना आणखी तुला आता काय हवे? कीं तू मंत्र-तंत्र शक्ती अवगत करून घेण्याच्या प्रयत्नांत आहेस? तसे असेल तर तू अतिशय सावध असायला हवेस. कारण ती विद्या अवगत करून घेऊन त्याचा उपयोग करण्यांत धोकेच येतात. धारदार तलवारीवर कसरत करण्याइतके ते अवघड आहे. सिद्धेंद्र नांवाच्या पंडिताने आपला शिष्य विजयसिंहला निक्षून सांगितले होते, कीं आपल्या स्वार्थासाठी या विद्येचा उपयोग करूं नये.

पण त्याने आपल्या स्वार्थपूर्तीसाठी या शक्तींचा उपयोग केला. परंतु दुसऱ्या एका पंडिताने विजयसिंहला पाठिंबा दिला व अशी घोषणा केली की तो स्वार्थ किंवा अधर्म होऊंच शकत नाही. त्या पंडिताने असे सांगितले की घोर परिश्रम करून ज्या विद्या आपण अवगत करून घेतो, त्यांचा उपयोग केला तर त्यांत काय चूक आहे? मी तुला उदाहरणार्थ रविवर्मा व विजयसिंह यांची गोष्ट सांगतो, ती लक्षपूर्वक ऐक. कारण त्यामुळे तुझे कल्याण होईल.'' असे म्हणून वेताळाने गोष्ट सांगण्यास सुरवात केली.

महापंडित सिद्धेंद्र जंगलात एक गुरुकुल चालवत होता. विद्याभ्यास पूर्ण झालेल्या शिष्य-वृंदाला निरोप देण्यापूर्वी त्यांनी त्यांना सांगितले, ''मला जी जी विद्या येत होती, ती ती मी तुम्हाला शिकवली आहे. पण तुम्ही सर्वांनी एक मुख्य गोष्ट लक्षांत ठेवली पाहिजे. मनुष्य जी विद्या प्राप्त करून घेतो, त्यासाठी खूप परिश्रम, कष्ट, मानसिक व शारीरिक बळ एकत्र करून साध्य करून घेतो. परंतु कांही वेळा खूप कष्ट करूनही फळ मिळत नाही, किंवा जितके श्रम करतो, त्यामानाने फलप्राप्ती होत नाही. तेव्हां, अशा स्थितीतच ज्या गहन विद्या, मंत्र-शक्ती अवगत केलेल्या आहेत, त्यांचा उपयोग तुम्ही करू शकता. पण असे न करता, कसलेही प्रयत्न न करताच फलप्राप्ती व्हावी या उद्देशाने या शक्तीचा उपयोग केलात, तर तुमचे भले होणार नाही.''

सिद्धेंद्र गुरुंचा हितोपदेश त्यांचे शिष्य रविवर्मा व विजयसिंह या दोघांनाही अतिशय योग्य वाटला. ते दोघेजण चांगले मित्र होते. दहा वर्षांपासून गुरुकुलांत विद्याभ्यास करीत होते. त्या दोघांनाही सिद्धेंद्र गुरुंचे प्रेम व माया सारखीच मिळाली होती. दोघेही विद्याभ्यास करून आपल्या गांवी परत निघाले. जाण्यापूर्वी त्यांनी गुरुना साष्टांग नमस्कार केला. आशिर्वाद देत त्यांनी एक मृदू हास्य केले त्यांतून ते सूचित करीत होते कीं सांगितलेला उपदेश लक्षांत ठेवा!

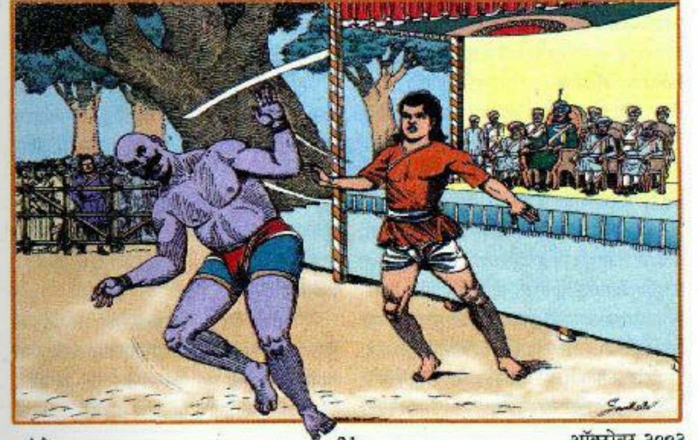
आपल्या गांवी परत जातांना वाटेत त्यांना गोपुर नांवाचे एक गांव लागले. गांवाच्या मध्यभागी एक धर्मशाळा होती, तिथे ते राहिले. जेवणानंतर ते धर्मशाळेच्या चबुतऱ्यावर बसले. तेव्हां कांही ग्रामीण लोकांच्या बोलण्यातून त्यांना समजले की त्याच दिवशी संध्याकाळी तिथे मल्लयुद्ध स्पर्धा आहेत. त्या गांवात त्रिनेत्र नांवाचा एक बलदंड इसम होता.

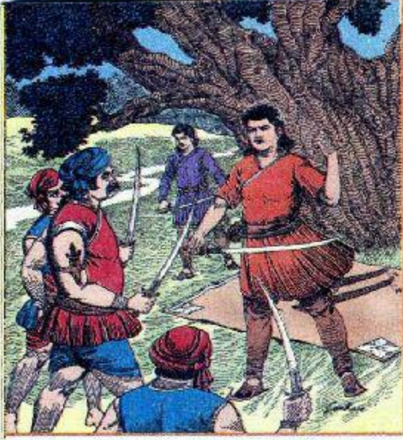
त्याला आपल्याला कोणीही पराभूत करूं शकत नाही म्हणून आत्मविश्वास व गर्व होता. गांवात जाहीर केलेले होते की त्याला जो कुणी पराभूत करेल त्याला एक हजार सोन्याच्या मोहरा ग्रामाधिकारी देईल.

ते ऐकून रविवर्मा विजयसिंहला म्हणाला, ''विजय, आपण गुरुकुलांत मल्लयुद्ध शिकलोय. केवळ सोन्याच्या मोहरा मिळवण्यासाठीच नव्हे, तर या विद्येत आपण किती पारंगत आहोत ते पाहण्यासाठी आपण या स्पर्धेत भाग घेऊं या. तिकडे मी सर्वांना पराजित करीत होतो. इकडे मी स्वतः त्रिनेत्रशी मल्लयुद्ध करेन.''

त्यावर विजयसिंह आपली बाजू मांडत म्हणाला, ''मित्रा, ही संधी तू मला दे. तू श्रीमंत आहेस, तुला संपत्तीची जरूरी नाही. पण मी गरीब आहे. एक हजार सोन्याच्या मोहरा कमवायची ही सुवर्णसंधी तू मला दे.''

रविवर्माने लगेच त्याला होकार दिला. दोघेही संध्याकाळी जिथे मल्लयुद्ध होणार होते त्या ठिकाणीं पोहोचले. तिथे लोकांची प्रचंड गर्दी झाली होती. ग्रामाधिकारी आणि गांवातले इतर प्रमुख लोक समोर मंचकावर बसले होते. थोड्या वेळांतच

मल्लयुद्ध सुरु झाले. पाहता पाहता त्रिनेत्रने अनेक मल्लयोद्ध्यांना पराजित केले.

शेवटी विजयसिंहची पाळी आली. विजयसिंहने असे प्रहार करायला सुरवात केली कीं त्रिनेत्र घाबरुन गेला. लौकरच विजयसिंहने त्रिनेत्रला जमिनीवर उलटे पाडले, आणि त्याचे दोन्हीं पाय धरून त्याला फिरवायला सुरवात केली.

लोकांनी अत्यानंदाने भरपूर टाळ्या वाजवल्या. ग्रामाधिकारीही खूष झाले, त्यांनी त्याची भरपूर प्रशंसा केली व हजार सोन्याच्या मोहरा त्याला दिल्या. दोन्हीं मित्रांनी रात्र धर्मशाळेतच घालवली व पहाटे ते तिथून निघाले. संध्याकाळ झाली तेव्हा ते एका जंगलात पोहोचले होते. दोघांनाही वाटले की अंधारात आणखी पुढे जाणे योग्य नाही. म्हणून जवळच असलेल्या एका वृक्षाच्याखाली ते झोपले.

मध्यरात्री कुणीतरी त्यांना झोपेतून जागे केले. डोळे उघडून पाहिले तर त्यांच्या समोर तीन धट्टेकट्टे, भले मोठे धटिंगण उभे होते. त्यांच्या हातांत मोठ-मोठ्या तलवारी होत्या. त्यांना पाहून न घाबरता विजयसिंह कठोर स्वरांत म्हणाला, "कोण आहात तुम्ही? काय पाहिजे तुम्हाला?"

त्यांतल्या एकाने खदाखदा हसत म्हटले, "दिसत नाही काय तुला आम्ही कोण ते? मुकाट्याने ग्रामाधिकाऱ्याने दिलेल्या एक हजार सोन्याच्या मोहरा इकडे दे. नाहीतर आम्ही तुम्हा दोघांच्या चिंधड्या चिंधड्या करून टाकू." तलवारीचे पाते विजयसिंहाच्या गळ्यावर धरून तो म्हणाला.

बस, विजयसिंहने एक चुटकी वाजवली आणि तलवार धरलेल्या चोराच्या गळ्यांतून रक्त वाहायला लागले आणि तो जमिनीवर उलटा पडला. ते दृश्य पाहून इतर दोघे चोर "मांत्रिक मांत्रिक!" म्हणून ओरडत धावायला लागले. रविवर्माला आश्चर्य वाटले. त्याने विजयसिंहला विचारले, "खरं सांग, तू या चोरावर मंत्राचा उपयोग केला होतास ना?"

हा प्रश्न ऐकताच विजयसिंह एकदम गांगरून गेला. तो म्हणाला, "क्षमा कर रवि, याच्यावरच नव्हे तर त्रिनेत्रवर सुद्धा मी मंत्राचा उपयोग करून कसलेही श्रम न करता स्पर्धा जिंकली."

"याचा अर्थ असा होतो की स्वार्थासाठी तू कुकर्म केलेस. गुरुजींनी सांगितलेल्या उपदेशाचे पालन तू केलं नाहीस." रविवर्मा जरा रागानेच म्हणाला.

"मित्रा, यांत स्वार्थ कसला? कुठल्या परिस्थितीत मंत्रशक्तींचा उपयोग केला पाहिजे या बाबतीत आपली मते एक नाहीत. आपण प्रथम आपल्या गांवी पोहोचू या. तिथे गेल्यानंतर आपले लहानपणाचे गुरू विश्वनाथशास्त्री यांना या विषयावर मत विचारूंया. मला वाटते कीं ते योग्य तेच सांगतील." विजय म्हणाला.

रविवर्मा कांहीच बोलला नाही. दुसऱ्या दिवशी सूर्योदयानंतर दोघेही विश्वनाथशास्त्रींच्या आश्रमांत गेले. त्यांचा आश्रम गांवाजवळून वाहणाऱ्या नदीच्या किनाऱ्यावर होता. त्यावेळी ते एका डेरेदार वृक्षाखाली बसून तालपत्रांचे वाचन करत होते.

रविवर्मा आणि विजयसिंहने त्यांच्या पायांना स्पर्श करून प्रणाम केला. त्यांना आशिर्वाद देत ते म्हणाले, "तुमच्या वडलांच्याकडून मला समजले कीं विद्याभ्यास करून तुम्ही परत येत आहात. सिद्धेंद्र गुरुजी ठीक आहेत ना?"

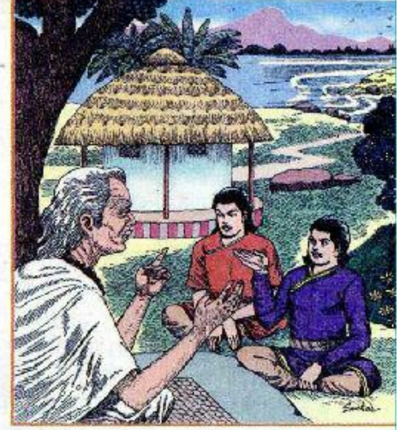
दोघांनी सिद्धेंद्र गुरुजींची हालहवाल सांगितली आणि तसेच त्यांनी दिलेल्या हितोपदेशाविषयीही सविस्तर सांगितले.

त्यावर विश्वनाथ शास्त्री म्हणाले, "सिद्धेंद्र गुरूजींचा हितोपदेश तुमच्या जीवनांत चिर-स्मरणीय आहे."

रविवर्माने लगेच म्हटले, "गुरुजी, परंतु दुःखाची गोष्ट ही आहे की गुरुकुल सोडल्याबरोबर विजयसिंह हितोपदेश विसरला."

विश्वनाथ शास्त्री चकित झाले व विजयसिंहला निरखून पाहू लागले. विजयसिंह म्हणाला, "रविवर्मा, तुला जे सांगायचे आहे, ते तूच सांग."

रविवर्मा म्हणाला, "स्वार्थाने प्रेरित होऊन विजयसिंहने मल्लयोद्धा त्रिनेत्रवर आणि चोरावरही मंत्रशक्तीचा उपयोग केला. असे करण्यांत त्याचा स्वार्थ व अधर्म होत नाही कां? गुरुंच्या आज्ञेचा हा भंग नव्हे कां?"

"रवि, मला नाही वाटत की यात विजयचा स्वार्थ आहे किंवा त्याने अयोग्य कार्य केले आहे म्हणून. नीट विचार केलास तर तुलाच सत्य काय ते कळेल."

वेताळाने ही गोष्ट सांगून झाल्यावर राजाला म्हटले, "राजा, विजयसिंह गुरूवचन विसरला यात शंकाच नाही. संपत्तीच्या आशेने त्याने त्रिनेत्रवर आणि नंतर चोरांवरही अवगत केलेल्या मंत्रशक्तीचा उपयोग केला. माझ्या दृष्टीने हा स्वार्थ व अधर्म आहे. पण विश्वनाथ शास्त्रींच्या म्हणण्यानुसार विजय स्वार्थी नाही व अधर्मीही नाही. हे योग्य आहे कां? माझ्या शंकांचे उत्तर माहित असूनही जर तू गप्प बसलास तर डोक्याचे तुकडे तुकडे होतील."

विक्रमार्क म्हणाला, "विजयच्या व्यवहारांत स्वार्थही नाही आणि अधर्मही नाही असे विश्वनाथ शास्त्री म्हणाले ते योग्यच आहे.

स्वार्थाचीसुद्धा एक सीमा आहे, एक मर्यादा आहे. मल्लयोद्धा त्रिनेत्रला आपल्या सामर्थ्याचा गर्व होता. त्याला मंत्रशक्तीने पराजित करणे म्हणजे कांही स्वार्थ नव्हे. जर तो या स्पर्धेत विजयी झाला असता तर आपल्यावर मात करणारे कुणी नाही असे त्याला वाटले असते. त्याचा गर्व दुप्पट वाढला असता, लोकांवर अन्याय व अत्याचार करण्यात त्याने मागेपुढे पाहिले नसते. स्पर्धा जिंकून विजयसिंहने लोकांवरचे संकट टाळले. त्यासाठी त्याने मंत्रशक्तिचा प्रयोग केला तर त्यांत काय चुकले?

आता चोरांच्या बाबतीत म्हणशील तर हे चोर, डाकू कुठलेही क्रूर कार्य करायला तयार असतात. खून, रक्तपात करायलादेखील ते डगमगत नाहीत. हिंसा करणे, दुसऱ्यांना वेदना देणे, हे त्यांचे रोजचे काम असते. त्याशिवाय या चोरांना संपत्ती दिल्याबरोबर ते यांना सोडून देतील याची कांही खात्री नाही. विजयबरोबरच त्याच्या मित्राचे प्राणही त्यांनी घेतले असते. हे सर्व जाणूनच विजयसिंहने मंत्रशक्तिचा उपयोग केला. आपले व आपल्या मित्राचे संरक्षण करण्यासाठी शत्रूला मारले तर त्यांत स्वार्थ आहे असे कसे म्हणता येईल? अधर्म म्हणशील तर सर्व काळांत, सर्व परिस्थितींत, कुठलाही अपरिवर्तनीय धर्म असूंच शकत नाही. युगायुगांपासून सामाजिक परिस्थितींच्या बदलानुसार धर्मही बदलत राहिला आहे. इथे आणखी एका मुद्यावर लक्ष द्यायला हवे. रविवर्माने विजयसिंहवर आरोप केला कीं त्याने गुरुपदेशाचे पालन केले नाही, हितोपदेश तो विसरला, पण त्यावेळीं विजयसिंहाने मौन धारण केले व तो त्याला गुरूकडे घेऊन गेला. कारण त्याला माहित होते कीं आपण कितीही समजावून सांगितले तरी रविवर्मा त्यावर विश्वास ठेवणार नाही व कायमचा त्याला स्वार्थी व अधर्मी समजेल. त्यामुळे धर्म-अधर्माचे सखोल ज्ञान असलेल्या विश्वनाथ शास्त्रींकडे त्याला तो घेऊन गेला. विजयने रविवर्मालाच घडलेला सर्व वृत्तांत कथन करायला लावला. हे सुद्धा त्याची धर्म-बुद्धीच सूचित करते."

राजाने मौनभंग केल्यामुळे यशस्वी वेताळ शवासह अदृश्य झाला व पुन्हां झाडावर जाऊन बसला.

आधार : पवनकुमारांची कथा

भारतीय दंतकथा - ६

दृष्टीहीन साधू

भगवान बुद्ध आपल्या अनुयायांसह पावसाळी हवेत एका डोंगराच्या पायथ्याशी राहिले होते. तेथील अनेक गुहांतून त्यांचे अनुयायी होते. कधीकधी गांवातील व दूरचे अनेक ज्ञानी लोक तत्वज्ञान व धर्म, या विषयांवर चर्चा करण्यासाठी भगवानांकडे येत.

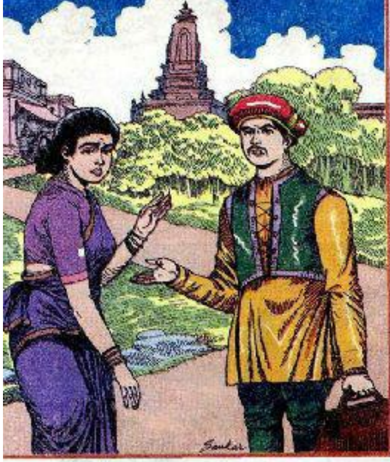
बरेच दिवसांच्या पावसानंतर एक दिवस लख्ख उन पडले. त्या दिवशी भगवान बुद्ध आपल्या गुहेतून बाहेर सैरसपाटा करण्यासाठी निघाले होते. त्यांना अनेक माणसें अभिवादन करीत होती, व बुद्धही त्याचा स्वीकार करुन आनंदाने प्रत्यवदन करत होते. तेवढ्यांतच त्यांना

यांच्याविरुद्ध आहात ना?" भगवान बुद्धांनी सांगितले, "होय, मी त्यांच्याविरुद्धच आहे.

"मग हे भगवन, तुमचा एक अनुयायी अनेक मुंग्यांना चिरडत चाललेला पाहून आम्हाला अतिशय वाईट वाटले आणि तुमचा तोच अनुयायी आता शांतपणे शिळेवर बसलेला आहे." त्या अनुयायाकडे बोट दाखवून तो माणूस म्हणाला.

त्यावर बुद्ध भगवान म्हणाले, "हा माझा अनुयायी एखादी मुंगीही मारुं शकणार नाही."

"मीच काय? माझ्या सहकाऱ्यांनीही त्याला असंख्य मुंग्या चिरडताना पाहिले आहे,"

तरीही भगवान बुद्ध ठामपणे म्हणाले "मुंग्या मेल्या असतील, परंतु त्याने त्या मारल्या नाहीत."

"ठीक आहे, आम्ही मान्य करतो. आम्ही तुम्हाला सांगितले, हीच मोठी चूक केली." तो माणूस म्हणाला.

भगवान बुद्ध शांतपणे म्हणाले "मित्रांनो, जो माणूस तुम्ही मला दाखवलात तो अतिशय प्रेमळ आहे. व त्याच्या मनांत यत्किंचितही द्वेष, राग अशा भावना नाहीत. तो मुंग्यांचा मरणास कारणीभूत झाला असेल, परंतु त्याने त्या मारल्या नाहीत. कारण तो दृष्टीहीन आहे. त्याने मुंग्या पाहिल्याच नसणार. माझ्या मित्रांनो, कृति नव्हे, परंतु कृतिमागच्या भावना त्या त्या कृतिचे समर्थन करतात."

त्या सर्व माणसांना त्याची कृति समजली. "काय, तो प्रेमळ माणूस आंधळा आहे? त्यांच्यातील एक उद्गारला.

भगवान बुद्धांनी सांगितले "हा माझा अनुयायी त्याच्या पूर्वायुष्यातील कृत्यामुळेच दृष्टीहीन झालेला आहे. जरी त्याला दिसत नसले तरी त्याचे अंतचःक्षू उघडे आहेत."

ह्या माझ्या अनुयायाचे नाव चक्षुपाल असून तो एक निष्णात वैद्य होता. एकदा त्याने रस्त्यांत एक बाई चांचपडत जाताना पाहिली. तो तिचा पाठलाग करत म्हणाला, "बाई, तुझी अशी दशा कां झाली?" "माझी दृष्टी तापाच्या विकारात गेली. पूर्वी मी घरकाम करुन उपजीविका करीत असे, पण आता कांहीच काम करुं शकत नाही. तुम्ही माझे दुर्दैव जाणूं शकता. मला जर देवळाकडे जाण्याचा रस्ता सापडला नाही, तर मला आज उपाशी रहावे लागेल."

चक्षुपालाने तिला देवळाकडे पोहोचवले व सांगितले, "मी तुझी दृष्टी बरी करु शकेन." "तुम्ही खरंच माझे डोळे बरे करणार असाल तर मी आयुष्यभर तुमची नोकरी करेन." ती दृष्टीहीन बाई म्हणाली.

चक्षुपालाला घरकामाच्या नोकराची निकड होती. त्याने त्या बाईला विचारले "मला काम करण्याचे वचन देतेस का?" हो देते." ती दृष्टीहीन बाई म्हणाली.

चक्षुपालाने कांही मलमे व औषधे देऊन त्या बाईची दृष्टी सुधारली. परंतु त्या बाईने चक्षुपालास दिसत नाही असे खोटेच सांगितले. कारण तिला पूर्वीच्या श्रीमंत मालकाकडे काम करावयास जायचे होते. चक्षुपालाला तिच्या हालचालीवरुन तिची दृष्टी आली आहे असे समजले होते. तो अतिशय संतापला. "माझी औषधे कधीच वांया जाणार नाहीत." असे म्हणत त्याने औषधे बदलून दिली. त्या बाईने ती औषधे आपली दृष्टी अधिकच सुधारावी यासाठी वापरली. त्या औषधांनी तिची दृष्टी गेली.

"माझी दृष्टी गेली" असे पुन्हां पुन्हां सांगत ती रडून आकांत करु लागली.

"हे दुष्ट स्त्रिये, तुझी दृष्टी आधीच गेली होती; मी ती सुधारण्याचा प्रयत्न केला. परंतु माझे प्रयत्न असफल झाले." असे सांगून उत्तराची अपेक्षा न करता चक्षुपाल तेथून निघून गेला.

जेव्हां भगवान बुद्धांनी ही गोष्ट सांगणे थांबवले, तेव्हां माणसांनी विचारले, "त्या वैद्याने त्या बाईला दिलेला फायदा काढून घेतला, त्याची त्याला कां शिक्षा?"

"माझ्या मित्रांनो, त्या बाईच्या वेडेपणापायी तो वैद्य संतापला व त्याने तिचा बदला घेतला. दुसरी गोष्ट म्हणजे त्याने वैद्याचे पवित्र व्यवसायाला काळिमा फासला. एखाद्याला रोगांतून मुक्त करणे हे वैद्याचे काम आहे. त्याच्या उलट वैद्याने रोग्याला बरे करावे. वैयक्तिक रागालोभापायी त्याच्या उलट औषध देणे हे योग्य नव्हे" गौतम बुद्ध म्हणाले.

"आम्हाला क्षमा करावी आम्ही उगीचच आपल्याला दूषण दिले होते. आपण समजावून सांगितलेत आणि आमचा गैरसमज दूर झाला. कर्तव्य हे नेहमीच श्रेष्ठ असायला हवे हे..." आता आम्ही समजलो.

"आता आम्ही समजलो" असे म्हणून व महाज्ञानी बुद्ध्यांचे आभार मानून ती माणसे मार्गस्थ झाली.

तो चोर नाही पण चोर आहे

चमन आणि चपल हे दोघे शेजारी आहेत. चमन गरीब आहे. पण शक्य होईल तेवढी दुसऱ्याला मदत करायची त्याची इच्छा असते. चपल श्रीमंत आहे, पण आपल्यापेक्षां जास्त सुखी आयुष्य कोणी घालवूं नये असं त्याला वाटतं.

एक दिवस चपलच्या घरासमोर येऊन एक कुत्रे जोर-जोरांत भुंकूं लागले. चपलने रागवून त्याच्यावर दगड फेकले. कुत्रे तिथून पळून जाऊन चमनच्या घरासमोर उभे राहून भुंकू लागले. चमनला वाटलं कुत्रें भुकेले आहे म्हणून भुंकतंय. म्हणून त्याने एका केळ्याच्या पानावर जेवण वाढून त्याच्यासमोर ठेवले.

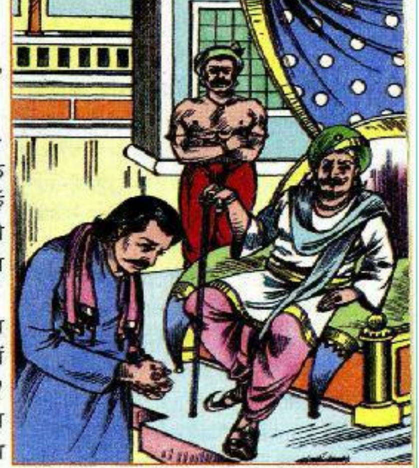
कुत्र्याने अन्न खाल्ले आणि कृतज्ञतेने आपली शेपटी हलवत तो तिथे उभा राहिला. मग तो एकदम चमनच्या घराच्या मागच्या बाजूला गेला आणि आपल्या नखांनी एके ठिकाणची जमीन उकरुं लागला.

चमनच्या म्हाताऱ्या आईने हे बघितले आणि चमनला बोलवून ती म्हणाली, ''काळभैरव तुझ्यावर प्रसन्न दिसतो आहे. त्या जागी आणखी खोदून पाहा.''

चमनच्या बायकोने हे बोलणे ऐकले आणि ती कुदळ घेऊन बाहेर आली. चमन ती जागा खोदूं लागला. बरंच खोल खोदल्यावर तिथे एक लाकडाची पेटी मिळाली. त्यांत सोन्याची नाणी आणि तांब्याचा एक बिल्ला होता. त्या बिल्ल्यावर त्यांच्या आजोबांनी ''ही नाणी मी पुढल्या पिढीच्या सुखासाठी इथे पुरुन ठेवली आहेत'' असे लिहीले होते.

यानंतर चमनच्या परिस्थितींत जमीन-अस्मानाचा फरक पडला. त्याने चारएकर सुपीक जमीन विकत घेतली. छोटा व्यापार पण सुरुं केला. आता तो आरामांत राहूं लागला, तरी पण त्याच्या चांगल्या स्वभावांत कांहीही बदल झाला नाही.

चमनची सुधारलेली परिस्थिती चपलला कांही बघवली नाही. त्याने शोध सुरुं केला कीं अचानक याची परिस्थिती एवढी कशी बदलली? खरी गोष्ट कळल्यावर तो लगेच ग्रामाधिकाऱ्याला भेटून म्हणाला, ''साहेब, चमनला आपल्या घरामागे पुरलेली सोन्याची नाणी मिळाली. तो ती स्वतःचीच आहेत असं समजून उडवत आहे.''

ग्रामाधिकाऱ्याने याबाबत सर्व चौकशी करुन चमनचे बरोबर आहे, तूच उगाचच त्याच्यावर आरोप करत आहेस असे सांगितले. ग्रामाधिकाऱ्याचा निर्णय ऐकून तर चपलचा अगदी जळफळाट झाला. तेव्हां त्याला एकदम त्या भुंकणाऱ्या कुत्र्याची आठवण झाली. त्या कुत्र्याकडे दैवीशक्ती आहे असे त्याच्या लक्षांत आले.

चपल त्या कुत्र्याला शोधूं लागला. केळीच्या पानावर अन्न वाढून तो त्याची वाट पाहूं लागला. बहुतेक सर्व कुत्र्यांना हा किती कंजूष आहे हे माहिती होते. त्यामुळे कुणीदेखील तिकडे फिरकले नाही.

शेवटी एक आठवड्याने एक कुत्रा चपलच्या घरासमोर उभा राहून भुंकू लागला. आपण दगड मारलेला हाच कुत्रा आहे म्हणून चपलने लगेच ओळखले. त्याने त्याला खायला दिले. खाऊन झाल्यावर ते कुत्रे अचानक घराच्या पाठीमागे जाऊन माती खोदूं लागले. तिथे चपलला एक लांकडी पेटी मिळाली. त्यात रत्ने, मोती, सोन्याचा हार, चार बांगड्या होत्या. ताम्रपत्राचा त्याने खूप शोध घेतला पण त्याला कांही ते सांपडले नाही. म्हणून त्याने भविष्यात कांही अडचण येऊं नये म्हणून आपल्या आजोबांच्या नांवाने एक ताम्रपत्र तयार करुन घेतले.

शहाणी, सज्जन माणसे धनाचा उपयोग योग्य

- वसुन्धरा -

तन्हेने करतात. पण वाईट लोक आपल्या धनसंपत्तीचे लोकांपुढे प्रदर्शन करण्यांतच आनंद मानतात. त्या दिवसापासून चपलच्या कुटुंबातले सगळे लोक दागिने घालून मिरवूं लागले. त्याची बायको सोन्याचा हार घालून रुबाबांत हिंडू लागली.

त्यावेळीं त्या देशाचा राजा वेषांतर करुन सगळीकडे हिंडत होता. तो या गांवी आला. देवळांत चपलच्या पत्नीच्या गळ्यांतला हार पाहून तो चकितच झाला. तो त्याच्या पूर्वजांचा हार होता.

सूर्यास्ताच्या वेळी बागेत ती एकटी फिरत असताना चोराने राणीला मारुन टाकून तिचे दागिने पळवले होते. राजाच्या आजोबांनी त्या हाराची प्रतिकृती बनवून राज्यभर ती फिरवली होती, कीं त्यामुळे कदाचित चोर पकडला जाईल.

पण चोर सांपडला नाही. या दुःखांतच राजाचे आजोबा वारले. राजाच्या वडिलांनी देखील चोर पकडायचा प्रयत्न केला होता आणि आता या राजाकडे त्या हाराची प्रतिकृती होती.

राजाने ग्रामाधिकाऱ्याला भेटून स्वतःची ओळख देऊन सर्व हकिगत सांगितली. इकडे तिकडे चौकशी केल्यावर राजाची खात्री झाली की चपलचे आजोबाच चोर आहेत. राजाने चपलला बोलावून सांगितले, "हे बघ, तू आपल्या आजोबांचा वारसदार आहेस. तेव्हां त्या दुष्टाने जे काम केले आहे त्याची शिक्षा तुला भोगायला पाहिजे. तेव्हांच माझ्या पूर्वजांच्या आत्म्याला शांती मिळेल. तुला एक वर्ष तुरुंगात राहावे लागेल."

आता चपलला कळले कीं त्याच्या हातून केवढी मोठी चूक झाली आहे. त्याने ते सर्व दागिने व पैसे राजाच्या स्वाधीन केले. घराच्या मागे सांपडलेले धन त्याने खरे तर राजाच्या हवाली करायला हवे होते. त्या ऐवजी ताम्रपत्र बनवून घेऊन तो स्वतःच संकटात सापडला. चोरी न करता चोर बनला. तो स्वतःच स्वतःला म्हणून घेऊं लागला की माझ्यासारख्या लोभ्याला बरोबर शिक्षा मिळाली.

मूषक कथा

तुम्ही जर राजस्थानातील करणी देवीचे मंदीर पाहायला जात असाल तर तुमचे उंदराचे सापळे घरींच ठेवा. देश्नोक नांवाच्या खेड्यांतील या देवळांत उंदरांचा आदर केला जातो. त्यांना खायला घालून त्यांचे रक्षण केले जाते. ते सगळीकडे हिंडत असतात, आणि स्थानिक लोक त्यांचे रक्षण करतात. त्यांचा असा विश्वास आहे की मानवी आत्मे त्यांना दुसरे मानवी शरीर मिळेपर्यन्त या उंदरांच्या शरीरांत राहातात.

स्थानिक दंतकथे प्रमाणे १०० वर्षांपूर्वी देश्नोक गांवी करणीदेवी ही एक संतीण होऊन गेली. तिच्या अंगात दैवी शक्ती होती. असं सांगतात, कीं एकदा एक लहान मुलगा मेला तेव्हां तो जिवंत व्हावा म्हणून तिने प्रार्थना केली. तिची प्रार्थना देवाने ऐकली. पण योग्य शरीर नसल्याने मुलाला जिवंत करता येईना. म्हणून त्याला योग्य शरीर मिळेपर्यन्त उंदराचा जन्म मिळाला. तेव्हांपासून देश्नोकच्या लोकांना उंदीर प्रिय आहेत. आणि करणीदेवीचे देऊळ हे उंदरांचे नंदनवन आहे.

मधुर भाषा

तेलगू भाषिकांना हे ऐकून फार आनंद होईल. जिच्या प्रत्येक शब्दाचा शेवट स्वराने होतो अशा जगातील फक्त दोन भाषांपैकी त्यांची मातृभाषा ही एक आहे. आणि हेच

भुतांची मेजवानी

गंगा आपल्या गांवात एक भांडखोर बाई म्हणून प्रसिद्ध होती. पतीच्या निधनानंतर उदरनिर्वाहसाठी तिला स्वयंपाक करण्याचे काम करावे लागले. लोक म्हणायचे की तिने केलेला स्वयंपाक अतिशय चविष्ट असतो. म्हणून भांडखोर असली तरी घरांत काही शुभकार्य असले की तिला लोक स्वयंपाकाला बोलवीत असत.

एक दिवस गंगा रात्री शांत झोपलेली असताना तिला कोणी तरी आपली पाठ थोपटतंय असं वाटून जाग आली. समोर बघितलं तर तीन बुटकी भुतें उभी होती. त्यांना बघून घाबरुन ती ओरडूं लागली.

भुतें म्हणाली "हे बघ गंगा, आम्ही तुला कांही त्रास द्यायला आलेलो नाही. ओरडायला लागलीस तर आजूबाजूचे लोक जमा होतील. घाबरुं नकोस. आज रविवार आहे. अमावास्येचा दिवस आहे. स्मशानांत स्वयंपाक करण्याची आम्ही सर्व तयारी केली आहे. तू फक्त भांडीकुंडी घेऊन चल."

"माझी तब्येत बरी नाही. हे काम दुसऱ्या कोणाला तरी करायला सांगा." गंगा म्हणाली. तिच्या उत्तराने भुतांचे डोळे रागाने लाल झाले. कठोर आवाजात तिन्ही भुतें म्हणाली, "उगीच सबबी सांगितल्यास तर तुला आगींत फेकून तुझे तुकडे तुकडे करुन खाऊन टाकूं. चुपचाप आमच्या मागे स्मशानांत ये." असं म्हणून तिन्ही भुतें वटवाघळाचे रुप घेऊन खिडकीतून बाहेर अंधारात उडून गेली.

दुसरा कांहीच मार्ग नसल्याने एका पिशवीत भांडी घालून गंगा घरांतून बाहेर पडली. गांवाच्या बाहेर आल्यावर एका उजाड घराच्या कट्ट्यावर बसून ती विचार करुं लागली कीं आता या संकटातून मी कशी सुटूं? तिला वाटले आता आपण यातून कांही जिवंत बाहेर पडत नाही. या विचाराने तिला बसल्या बसल्या रडूं येऊं लागले.

- अनिल गर्ग -

त्यावेळी तिथून एक माणूस जात होता. गंगाची परिस्थिती पाहून तो तिच्याजवळ आला आणि तिच्या रडण्याचे कारण विचारुं लागला. तिने त्याला सर्व हकिगत सांगून म्हटले, "हे भुतांचे निमंत्रण माझा जीव घेतल्याशिवाय राहाणार नाही. या संकटातून मी कांही वाचणार नाही."

तिची समजूत घालत प्रवासी म्हणाला "आई, माझं नांव शिव आहे. शेजारच्या गांवच्या जमीनदाराच्या मुलीच्या लग्नाचे जेवण बनविण्यासाठी मी गेलो होतो. आत्ता तिथूनच येतो आहे. तुझ्या ऐवजी मीच भुतांच्या जेवणाची व्यवस्था करतो. मग तर ठीक झालं?"

"याहून मला अधिक काय पाहिजे मुला?" असें म्हणून भांड्यांची पिशवी तिने त्याच्या डोक्यावर ठेवली आणि म्हणाली, "गांवाच्या मधोमध जे वडाचे झाड आहे त्याच्या जवळ माझं घर आहे. उद्या सकाळी भांडी माझ्याघरी नक्की आणून दे बरं कां." असं म्हणून मागे न बघता भराभर तिथून ती निघून गेली.

शिव जेव्हां स्मशानांत पोचला तेव्हां तिन्ही बुटकी भुतें एका ढिगाऱ्यावर बसून आपसांत बोलत होती. शिवला बघून ते तिघे म्हणाले, "ए मुला, तू कोण आहेस? आणि ती गंगा कुठे आहे?"

शिव न घाबरतां म्हणाला "गंगाच्या एकदम अंगात आले. तिने माझ्या डोक्यावर ही पिशवी दिली आणि - 'जटावाली आई, मी येते आहे' असे ओरडत गांवाच्या वेशीबाहेर ती पळून गेली." असं बोलत शिवने स्वयंपाकाला सुरवात केली आणि भुतें त्याला सामग्री देत गेले.

एक तासाच्या आंत शिवने स्वयंपाक पूर्ण केला. त्यांनी केलेली कोंबडी, आणि ज्वारीची भाकरी खाऊन भुतें संतुष्ट झाली.

त्याच्या जेवणाचे कौतुक करांत भुतें म्हणाली "आम्ही आजपर्यन्त इतकं चवदार जेवण कुठेच खाल्ले नव्हते. मेजवानी असावी तर अशी." यानंतर वडाच्या झाडाच्या ढोलीतून भुतांनी एक चामड्याची पिशवी काढून शिवला दिली आणि पहांट होण्याआधी कबुतरें बनून ती निघून गेली.

ते गेल्यावर शिवने पिशवी उघडली. त्यांत सोन्याच्या मोहोरा होत्या.

भांड्यांची पिशवी घेऊन तो गंगाच्या घरी गेला तेव्हां ती केर काढत होती. शिवने झालेली हकिगत तिला सांगून म्हटले, "भुतांनी दिलेल्या मोहोरांतील अर्ध्या मोहोरा मी तुला देतो." म्हणून मोहोरा द्यायला पिशवी उघडूं लागला.

गंगाने लगेच ती पिशवी हिसकावून घेत म्हटलें, "यांतल्या अर्ध्या मोहोरा तू मला देणार? या सोन्याच्या मोहोरा तुला कशा मिळाल्या? विचार कर. मीच तुला भुतांकडे पाठवले. नाहीतर तुला या मिळाल्या असत्या कां? तिथे तू जो बेचव स्वयंपाक केला असशील त्याला ही एक मोहोर पुरेशी आहे." असे म्हणत तिने त्याच्या हातावर एक मोहोर टिकवली.

शिव म्हणत राहिला की हा सरासर अन्याय आहे आणि गंगा ओरडत त्याला कांहीबाही बोलत राहिली. शेजारी परमेश या भांडणाने कंटाळून म्हणाला, "तुमच्या भांडणाचा निकाल ग्रामाधिकारीच देतील. चला माझ्या बरोबर."

सर्व हकिगत ऐकल्यावर ग्रामाधिकारी म्हणाला, "हो, या मोहोरा गंगालाच मिळायला पाहिजेत."

शिव दुःखी होत म्हणाला, "गंगाच्या भांडखोर स्वभावाला घाबरुन तुम्ही माझ्यावर अन्याय केला आहे. कारण मी या गांवचा नाही ना!"

तेव्हां ग्रामाधिकारी हंसत म्हणाला, "घाई करुं नकोस." मग गंगाकडे वळून म्हणाला, "गंगा, तू शिवला भुतांकडे पाठवलंस म्हणून थैली तुझी झाली. तसेच परमेश जर तुम्हाला माझ्याकडे घेऊन आला आहे, त्या हिशोबाने थैली त्याची झाली. माझे हे म्हणणे ऐकतेस की नाही?"

यावर गंगाकडे उत्तर नव्हते. तिने परमेश आणि शिवची माफी मागितली. तेव्हां ग्रामाधिकारी म्हणाला "जे तोंडाला येईल ते बोलतेस हे बरोबर नाही गंगा." नंतर मोहोरांची थैली शिवला देऊन तो म्हणाला, "न्याय्य धन तुला घेऊन उरलेले तिला दे."

"मला हिचे धन नको." असं म्हणत शिवने तिला अर्ध्या मोहोरा दिल्या. लाजेने खाली मान घालून गंगा चुपचाप तिथून निघून गेली.

उत्तम कवि

वर्धन हा कुंतल देशाचा राजा होता. तो विद्वानांचा, कवींचा आदर-सत्कार करत असे. तो स्वतः एक कवी असल्याने दुसऱ्या कवींच्या कवितांच्या गुणदोषांचे मूल्य मापन तो चांगल्या तऱ्हेने करुं शकत होता.

वर्षभर तो कवींचा सत्कार करत असे. त्या खेरीज तो नवरात्रांत सरस्वती पूजा मोठ्या धूमधडाक्याने करीत असे. या वेळी जे कोणी कवी त्याच्याकडे येत असत, त्यांचे काव्य तो वाचत असे. त्यांतल्या सर्वांत चांगल्या काव्याला तो विजयादशमीला बक्षिस देत असे. त्या काव्याच्या कवीचादेखील सत्कार त्या दिवशी होत असे. कधी कधी उत्तम काव्य करणाऱ्या कवींची राजकवी

एका वर्षी सरस्वती पूजेच्या वेळीं दोन कवींचे काव्य उत्तम म्हणून निवडले गेले. रामशर्मा व कृष्णशास्त्री हे ते दोन कवी होते. राजाच्या बरोबर आणखी कांही विद्वानही त्याच्या काव्यातले गुणदोष पारखत होते.

विद्वानांनी आपला अंतिम निर्णय सांगत म्हटलें की "रामशर्मांचे काव्य कृष्णशास्त्रींच्या काव्यापेक्षा चांगले आहे. आम्ही मान्य करतो की काव्यांत माधुर्य आहे. गोडी आहे, लालित्य आहे, पण कुठे कुठे व्याकरण चुकीचे आहे आणि कांही ओळी नीरस आहेत. पण रामशर्मांचे काव्य यापेक्षां निराळे आहे. त्यांत सुरवातीपासून शेवटपर्यन्त गोडी आहे, आणि एकसंधपणा आहे.

मानले पाहिजे. आणि त्यांच्या काव्याला बक्षिस मिळाले पाहिजे.''

पण राजा वर्धनने या मताचा स्वीकार न करता म्हटले की, ''तुम्ही लोकांनी काव्य वाचन करताना कवींच्या जीवनशैलीचा पण विचार करायला पाहिजे. त्याच्या पूर्वीच्या किंवा सध्याच्या आयुष्याबद्दल माहिती मिळवली पाहिजे.

राजकर्मचाऱ्यांच्याकडून दोघांबद्दल माहिती मिळाली. रामशर्मा हे उच्चशिक्षित व श्रीमंत होते. तरी सुद्धां ते एका जमीनदारांच्या आश्रयाला होते. त्यांचे गांव फुलाफळांनी, चांगल्या पिकांनी बहरलेले होते.

''त्यांना सर्व प्रकारच्या सुखसोयी प्राप्त होत्या. तरीपण ते एवढेच लिहूं शकले, याचा अर्थ त्यांच्या काव्यरचनेला मर्यादा आहेत. आता कृष्णशास्त्र्यांची गोष्ट घेऊं या. ते एक सामान्य शेतकरी आहेत. त्यांचे शिक्षणसुद्धां अपुरेच म्हणावे लागले. ते आपल्या कुटुंबाचे पालन पोषण करण्यासाठी रोज कष्ट करतात. त्यांच्या गांवची जमीन देखील सुपीक नाही. खूप कष्ट केल्यावरच हातांत कांही तरी मिळते. तरी देखील त्यांनी मधुर रसाळ काव्य रचिले आहे, कारण त्यांच्या अंतःकरणांत असलेले प्रेम! त्यांचे जीवन वज्रासारखे कठीण आहे, तरीसुद्धां त्यांच्या कोमल, प्रेमळ अंतःकरणाला भेदून कविता बाहेर पडल्या. अशा व्यक्तीला आपण जर स्वास्थ्य व सुखसोयी उपलब्ध करुन दिल्या तर ते एक अद्भुत सृष्टी निर्माण करतील, अजरामर काव्यें रचतील. आता आपणच सांगा की उत्तम कवी कोणाला मानावें? रामशर्मा की कृष्णशास्त्री यांना?''

राजाचे म्हणणे ऐकल्यावर विद्वानांना आपली चूक समजली. त्यांनी एकमुखाने घोषणा केली की ''कृष्णशास्त्री उत्तम कवी आहेत.''

राजा वर्धन यांनी कृष्णशास्त्रींचा सत्कार केला. त्यांना उत्तम कवी म्हणून घोषित केले आणि राजकवी म्हणून त्यांची नेमणूक केली.

खास बातम्या

अनोखे पाहुणे

रिओ-द-जानिरो या ब्राझीलच्या राजधानींत एक हॉटेल आहे. तिथें प्रवासी नेहमी आगाऊ कळवून आरक्षण करतात. पांथस्थही झटपट खानपानासाठीं इथें जरा थांबतात. ऑगस्टमधें मात्र इथे अचानक दोन पाहुणे आले. टेबलांच्याभोवती त्यांच्या येरझाऱ्या पाहून गिऱ्हाईकं आणि कर्मचारी घाबरून किंचाळायला लागले. पाहुण्यांच्यावर सुरवातीला कांही परिणाम झाला नाही. पण थोड्या वेळानंतर मात्र त्यांनी निषेध दाखवला. एक कांचेचा दरवाजा फोडला आणि टेबलक्लॉथ ओढून काढून टेबलावरचे कांचसामानही फोडले. तोपर्यंत हॉटेलच्या व्यवस्थापकाने स्थानिक पर्यावरण कचेरीला फोन केला होता. त्यांचे स्वयंसेवक पिंजरे घेऊन आले आणि त्यांनी या पाहुण्यांना त्यांत प्रवेश करण्यास प्रवृत्त केले. हे पाहुणे होते दोन चित्ते!

केवळ कुत्र्यांसाठीच!

जर तुम्ही जपानला भेट देणार असाल, तर अकागी न्यूगो यांनी बनवलेल्या आईस्क्रीमची चौकशी करा. या कंपनीने एक खास प्रकारचे आईस्क्रीम - केवळ कुत्र्यांसाठीच - तयार केले आहे. नेहमीच्या आईस्क्रीममधें लॅक्टोस असते, ते त्यांच्या मते कुत्र्यांना पचायला जड असते.

या जपानी प्रकारांत लॅक्टोस नाही. अर्थात हे श्वानस्पेशल आईस्क्रीम माणसांनीही खाण्याजोगे आहे. ते जास्ती गोड नाही, त्यामुळें मधुमेहींना चालते.

परंतु त्याची चव पाहण्यास लोक चटकन धजावणार नाहीत. कारण ३.३ औंसाच्या आईस्क्रीम कपाची किंमत आहे

भारताची ओळख

इतर देशांशी तुलना केली तर भारतांत साजरे करण्यासाठीं सणांचा अगदी सुकाळ आहे. त्याचं हेही कारण असूं शकेल कीं कित्येक धर्म आपल्या या भारतभूमधे जन्मले आहेत. तसेंच इतर ठिकाणी जन्मलेल्या पंथांचे देखील आपल्या देशांत ते येऊन स्थायिक झाल्यावर आपण स्वागतच केले आहे. सप्टेंबर, ऑक्टोबर व नव्हेंबर महिन्यांत तर सणांची रांगच लागलेली असते. म्हणून या महिन्याच्या प्रश्नमंजूषेत तुम्हाला सणांची किती माहिती आहे हे पडताळून पाहूं या.

१. दक्षिण भारतातील दसऱ्यांसाठी प्रसिद्ध असलेले स्थळ. हे कुठले स्थळ आहे? व या उत्सवाचे वैशिष्ट्य काय?

२. रस्त्यावरुन रथ नेण्यापूर्वी महाराजाने रस्ता झाडला पाहिजे. हा कुठला उत्सव आहे? व कुठे होतो?

३. हा सण एका राज्यात पतंग उडवून तर दुसऱ्या राज्यात तांदूळ शिजवून साजरा करतात. हा सण कोणता? व ती राज्यें कोणती?

४. मुसलमान संत महंमदाच्या मुलाचे हौतात्म्य या दिवशी पाळतात. या दिवसाला काय म्हणतात?

५. पारसी लोक फरवादीन (ऑगस्ट-सप्टेंबर) महिन्यांत झरत्रुष्टाची जन्मतिथी साजरी करतात. या सणाचे नांव काय?

६. मदुरै तल्या चित्रै उत्सवाचे महत्व काय?

७. जानेवारी-फेब्रुवारी महिन्यांत चेन्नईत एक महत्वाचा उत्सव असतो. त्यांत देवाला रंगीबेरंगी सजविलेल्या बोटीतून मिरवले जाते. कुठले देऊळ हा उत्सव करते आणि हा कोणता देव आहे?

८. होळीच्या सणाचे गोव्यांत वेगळे नांव आहे. ते कोणते? **(उत्तरें पुढील महिन्यांत)**

सप्टेंबर महिन्याच्या प्रश्नमंजूषेची उत्तरें

१. मेघनाद साहा
२. बिशप कॉटन
३. बृहस्पती
४. आर्यभट
५. थॉमसन कॉलेज ऑफ् ॲंजिनीअरींग
६. रूरकी युनिव्हर्सिटी
७. इंडियन् इन्स्टियूट ऑफ मॅनेजमेंट अहमदाबाद
८. के.एम. पण्णीकर

गणेश पुराण

गंगा आणि पार्वतींमधला द्वेष वाढत गेला. दोघी एकमेकींना पाण्यांत पाहू लागल्या. तेवढ्यात गंगेचा मेळा आला. नारदमुनींनी पार्वतीला म्हटले - "तीन करोड देव ह्या मेळ्याच्या प्रसंगी गंगेत स्नान करणार आहेत. त्यामुळे गंगेला खूपच महत्व प्राप्त होईल. तेव्हां हे देवी, तू पण असंच केलंस तर सर्व जग तुझी प्रशंसा करेल आणि अत्यंत विशालहृदया आणि दयाळू म्हणून तुझी जगांत प्रसिद्धि होईल!" त्यानंतर गंगेला जाऊन म्हणाले, "गंगाभवानी, तुला पवित्र करण्यास पार्वती येत आहे."

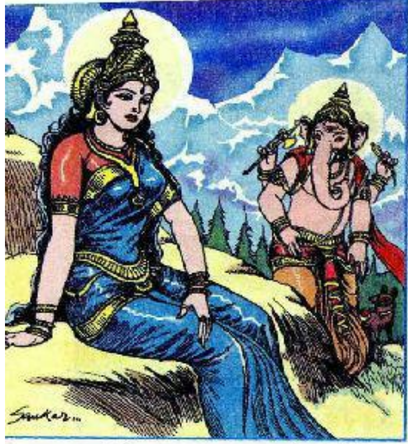
"ओहो! अशी गोष्ट आहे? कां आपली दया दाखवायला येत आहे? येऊं दे. मी तिला समजावते!" गंगा म्हणाली. त्यानंतर पार्वती तयार होऊन केस सोडून गंगेत उतरणार इतक्यांत गंगा म्हणाली - "थांब, माझे पाणी अपवित्र करूं नकोस." असे म्हणून गंगेने नाही म्हटल्यानंतर गंगा पार्वतीचे खूप जोरदार भांडण झाले.

"हे बघ, कुमारस्वामीला शरवणसरोवराने जन्म दिला आहे. तुझ्या लेमळ्या हाताखाली दबून, भावल्यासारख्या मुलाला गजमुख बनावे लागले! तू तर वांझच आहेस!" गंगा हंसतच म्हणाली.

"माहिती आहे मी कोण आहे ते? महाशिवाची अर्धांगिनी आहे!" पार्वती म्हणाली.

"कां नाही माहीत? लग्नानंतर आपल्या भोळ्या पतीला अर्धे खाणारी महापातकी आहेस नं?" गंगेने तीर सोडला.

१०. गोदावरीचा जन्म

"हो, तू तर घसरून खाली पडलेली भ्रष्टा आहेस!" पार्वतीने म्हटले.

"हो, हो, ही गोष्ट तर सर्व जगाला माहीत आहे की शंकराच्या गळ्यांत विषाची भयंकर गर्मी होती; तेव्हां मी त्यांना शांत केले. त्यामुळे प्रसन्न होऊन त्यांनी आपल्या शिरावर मला धारण केले. तेव्हां सगळेच जाणतात की मी पवित्र आहे की पापी!" गंगा म्हणाली.

"कुणी बोलावलं आणि तू चालायला लागलीस आणि त्यांच्या डोक्यावर येऊन बसलीस, अनाथ आहेस अनाथ!" पार्वती मजेने म्हणाली.

"तू प्राण्यांचे बळी घेणारी निर्दयी माता आहेस! वामाचारिणी आहेस! अस्पर्श्य मातंगिनी आणि कर्कशहृदया शक्ति आहेस!" गंगा कुत्सितपणे म्हणाली.

"गंगे, तू खूप आठवण करून दिलीस. हो, मी शक्ति आहे. महाशक्ति आहे." असे म्हणतच पार्वती रागांत आली आणि जोरांत वारे वाहू लागले. चारी दिशांमधे अंधार झाला. ढग गडगडूं लागले. वीज कडकडूं लागली. पाऊस पडूं लागला. धरणी कांपू लागली आणि बर्फ विरघळूं लागला. निसर्गांत गडबड सुरूं झाली आणि सर्व दूर हाहाकार सुरुं झाला.

पार्वतीच्या क्रोधाला पाहून गंगा म्हणाली - "मला शीतल आणि शांत समजून खाली पहायला लावतेस होय? पण हे विसरूं नकोस कीं मी जलशक्ति आहे. मला क्रोधित करण्याचे पाप तुलाच लागणार." असे म्हणतच गंगा नदीने भयंकर पुराबरोबर संपूर्ण उत्तर भारताला डुबवून टाकले.

देव आकाशांतून हे भांडण बघत होते. त्यांना वाटले देवींच्या आपसांतल्या भांडणाने बिचाऱ्या माणसांना मात्र त्रास होतो आहे. ते भांडण लावणाऱ्या नारदमुनिला दोष देऊन ते निंदा करू लागले. त्याच वेळेस विघ्नेश्वर दक्षिणेकडून परत येत होते.

ते नारदाला म्हणाले - "कलहीभोजा! तुम्ही असा उपद्रव कां केलात?" ह्यावर नारद शांतपणाने म्हणाले - "अशा वेळेसच कळते की जगत्कल्याणाकरितां खरे कष्ट करणारा कोण आहे?" असे म्हणून ते हंसतच पुढे गेले. विघ्नेश्वर कैलासावर पोहोचले.

कैलासावर पार्वती आपल्या करणीवर पश्चाताप करीत बसली होती. तिने विचार केला

- "परत एका भागीरथाने जन्म घेऊन गंगेला इथून घेऊन गेल्याशिवाय गंगेचा हा उपद्रव कमी होणार नाही."

आपल्या मातेचा विचार विघ्नेश्वराला समजला. पण भोळेपणाने पार्वतीला नमस्कार करून ते म्हणाले - "माते, मी एक पुण्यकर्म करूं इच्छितो, मला आशीर्वाद द्यावा."

"विघ्नेश्वराने संकल्प केल्यावर त्याला थांबवूं शकणारा जगांत कुणीही नाही. तू दक्षिणेतून आलास कां? तिकडची काय खबरबात आहे?" पार्वती म्हणाली.

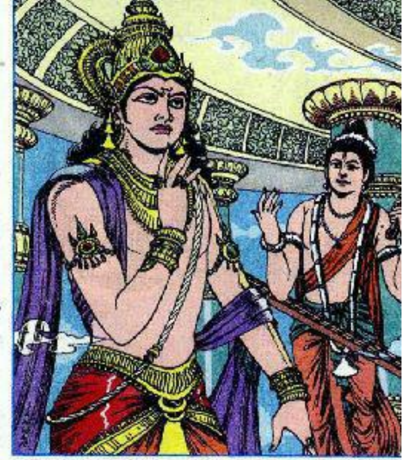
"हे माते, विंध्याचलाच्या दक्षिणेकडील सर्व जमीन कोरडी पडली आहे! तो सर्व प्रदेश समृद्ध बनून तुम्ही अन्नपूर्णेचे नांव सार्थक कराल आणि गंगामाता आपली कृपाहष्टि तिकडे टाकेल, तर किती चांगले होईल."

"मी काय सांगणार? ही सर्व ईश्वराची, विश्वनाथाची कृपा आहे." पार्वती म्हणाली.

"असा विचार करून मौन बाळगून कसे चालेल? आपल्याला पण कांही प्रयत्न करायला हवा !" विघ्नेश्वर म्हणाले. "अवश्य करायला पाहिजे. आणि तुझ्यासारखा देव सहयोग देईल तर काम जरूर फळाला येईल."

"बस, माते! मी आपल्याकडून हेच ऐकण्याची इच्छा करीत होतो. आता मला आज्ञा द्यावी!" असे म्हणून पार्वतीला नमस्कार करून विघ्नेश्वर सरळ गौतम ऋषींच्या आश्रमाकडे चालू लागले.

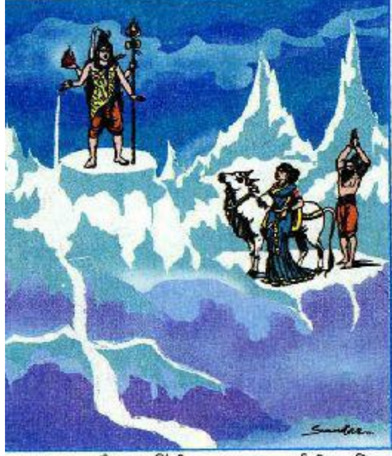
गौतम मुनि पश्चिमी पहाडांमधे आश्रमांत

शेती करीत असत. विघ्नेश्वर गाय बनून मुनिंच्या शेतांत चरूं लागले.

शेत खराब करणाऱ्या गायीला पळवण्याच्या उद्देशाने गौतम ऋषिंनी आपल्या कमंडलूतले जल हातांत घेऊन फेकले. पाणी पडतांच गाय बेशुद्ध होऊन खाली पडली. ह्यावर गौतम मुनिंनी आपल्या तपश्चर्येचे पुण्य तिला समर्पित केले. तरी पण गायीने डोळे उघडले नाही. ह्यावर नारदाने इंद्राला उकसावले.

इंद्र अगोदरच गौतम मुनिंवर रागवलेला होता. ब्रह्मदेवाने एका अपूर्व सुंदरीच्या रूपाने अहिल्येला निर्माण केले होते. इंद्र तिच्यावर मोहित झाले. अनेक लोक अहिल्येला प्राप्त करण्याचा प्रयत्न करूं लागले. त्यावर ब्रह्मदेवाने अट घातली की जो कुणी पृथ्वीप्रदक्षिणा करून सर्वप्रथम येईल, त्याला अहिल्या प्राप्त होईल.

गौतम मुनिंनी प्रसवणाऱ्या गाईची प्रदक्षिणा केली, आणि तर्कविद्येने ब्रह्मदेवाला हरवून अहिल्येला जिंकले.

गौतम मुनि म्हणाले कीं गाय साक्षात भूदेवी प्रमाणे आहे. आणि आता त्यांच्याच हातून गोहत्या झाली आहे. इंद्राला आता गौतम ऋषींचा बदला घेण्याचा मोका मिळाला. त्याने एका ऋषिंचा वेष धारण करून चारी लोकांत भ्रमण करीत प्रचार करण्यास सुरवात केली - "गौतम मुनि गोहत्या करणारे महान पापी आहेत. त्या पापामुळे त्यांचा आश्रम अपवित्र झाला आहे. म्हणून कुणीही गौतम ऋषिंचे दर्शन घेतले किंवा त्यांच्या आश्रमात पाय ठेवला, तरी त्यांना पाप लागेल. ह्या पापाचे प्रायश्चित म्हणजे गंगेचे पाणी त्या आश्रमांत पडलेल्या गायीवरून प्रवाहित व्हायला पाहीजे. ह्याशिवाय दुसरा कोणताच उपाय नाही." इंद्राने असे सांगितल्यावर आश्रमांतले सगळे मुनि आश्रम सोडून जाऊं लागले.

त्यांनी आश्रमावर बहिष्कार घातला. कुठे गंगा! आणि कुठले पश्चिमी पहाड! तरीपण गौतम ऋषींनी भगीरथाला आदर्श मानून हिमालयांत असणाऱ्या गंगेला प्रसन्न करण्याकरिता घोर तपश्चर्या करण्यास आरंभ केला. कपिल महामुनिंच्या क्रोधाग्नित भस्म झालेल्या आपल्य पूर्वजांचा उद्धार करण्यासाठीं, एके काळी भगीरथाने देवीगंगेला प्रसन्न करण्याकरितां घोर तपस्या केली.

त्यानंतर गंगेचे गंगाभवानी असे नांव पडले. भगीरथाने गंगेला मुक्त करण्यासाठी शंकराची प्रार्थना केली. शंकराने आपल्या जटेला सैल करून एक छोटीशी धारा सोडली. ही धारा वेगाने येऊन हिमालयाच्या चारी बाजूस पसरली.

ह्यानंतर गंगेचा प्रवाह भगीरथाबरोबर पूर्व दिशेला वळला. ह्याकारणाने गंगेचे नांव भागीरथी असे पडले.

हिमालयांत असलेली गंगेची एका शाखा हिन्दुकुश पर्वतांमधून वहात गेली. तिला इन्दु असे नांव पडले. पुढे इन्दुचे सिन्धु नदीत रूपांतर झाले. भारताच्या पश्चिमोत्तर भागांत वाहणाऱ्या सिन्धु नदीमुळेच भारताचे नांव 'हिन्दुस्तान' असे पडले.

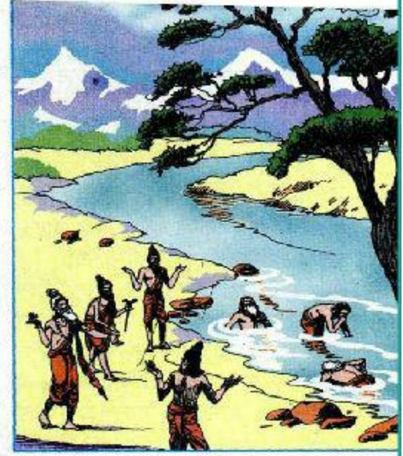
गंगा जेव्हां भगीरथाच्या मागे वेगाने चालली होती, तेव्हां ह्या तेज धारेपासून नष्ट होणाऱ्या आपल्या आश्रमाला वांचविण्याकरिता जन्हु महामुनिंनी गंगेला पिऊन घेतले. त्यानंतर भगरिथाने जन्हु मुनिंची प्रार्थना करून परत गंगेला मुक्त केले. गंगा मुनिंच्या कानातून निघाली, म्हणून तिचे नांव जान्हवी असे पडले.

त्यानंतर कपिला आश्रमांत पोचून भगीरथाने गंगेला आपल्या पूर्वजांना मुक्त करण्याची विनंती केली. भगीरथाचे पूर्वज शापमुक्त झाले. तेव्हां कुठे भगीरथाचा प्रयत्न यशस्वी झाला. गंगा गौतम मुनिंच्या तपश्चर्येवर प्रसन्न झाली आणि त्यांच्या मागे चालूं लागली. मार्गात गंगेच्या पदचिह्नांच्या जागी अनेक तलाव, कालवे, छोटे-मोठे पहाडी झरे, निर्माण झाले.

गौतम मुनिंच्या आश्रमांत पोहोचतांच गंगेने प्रवाहरूप धारण केले. गौतम मुनि मार्ग दाखवत पुढे चालले होते. गंगा गायी वरून प्रवाहित झाली आणि तिचे नांव गौतमी असे पडले. त्यावर मायावी गाय पटकन उठली, चार पावलें चालली, आणि उंच उडून आकाशांत जाऊन अदृश्य झाली. तेव्हा विघ्नेश्वराने दर्शन दिले.

विघ्नेश्वर गंगेला प्रणाम करून म्हणाले - "हे माते, आपल्या ह्या पुत्राला क्षमा कर! मी हे सर्व एवढ्याकरिता केले आहे की तुझ्या कृपेने आणि अमृतासमान जलधारेनी विंध्याचलाच्या दक्षिणेकडील भूमि 'सस्य शामल' व्हावी! दक्षिण गंगेच्या रूपाने अवतार घेऊन गायीला वांचवले म्हणून आजपासून तुझे नांव गोदावरी म्हणून प्रसिद्ध होईल."

अशा तऱ्हेने गंगेची परम स्तुति करून विघ्नेश्वर अदृश्य झाले. गोदावरीने आपल्या अनेक शाखा दक्षिणेभर पसरून दक्षिणेला हिरवेगार,

समृद्ध केले. सप्त ऋषि आणि देवतांनी गोदावरीत स्नान केले. त्यानंतर गौतम ऋषीची प्रशंसा करून त्यांना सिद्धभगीरथ असे नांव दिले. गोदावरीने स्वतःला सात नद्यांमधे विभागले आणि सप्त गोदावरी म्हणून ती पूर्वी समुद्राला जाऊन मिळाली.

गंगा जेव्हां गोदावरी म्हणून प्रवाहित होत होती त्यावेळेस तिची वेणी पश्चिमी घाटांत अडकली. तेव्हां विष्णुने आपल्या बोटांनी तिला सोडवले. कृष्णवर्णधारी विष्णुच्या बोटांमधून वेणीची धारा वाहूं लागली तिचे नांव कृष्णवेणी असे पडले. पुढे कृष्णा ह्या नांवाने ती एक मोठी नदी बनली.

अशाप्रकारे गंगाजल आकाशांत उडी मारून, दक्षिणेत स्थित असलेल्या कवेर महामुनिंच्या आश्रमांत, त्यांच्या कमंडलूत त्याची धार पडली आणि तिने कन्येचे रूप धारण केले. तेव्हां

अगस्त्यांच्या आश्रमामागे असलेल्या जंगलांमधून वहात कावेरी नदीचे रूप धारण करून सुंदर धबधबे निर्माण करीत ती दक्षिणेत वहात आली.

अशा तऱ्हेने गौतम ऋषिंनी आणलेल्या गंगेने तीन मोठ्या नद्यांचे रूप धारण केले, आणि दक्षिणेला समृद्ध बनविले. म्हणून गंगा गोदावरी, कृष्णा आणि कावेरी म्हणून प्रसिद्ध झाली.

गंगेमुळे गौतम ऋषिंचा आश्रम परत आनंदित झाला. गोदावरी तटावर अनेक तीर्थक्षेत्रें स्थापित झाली आणि बरोबरच गौतम मुनिंची कीर्ति चारी बाजूला पसरली. गंगेचे पश्चिमी घाटांमध्ये प्रवाहित होणे असंभव होते, म्हणूनच् इंद्राने गौतम मुनिंना त्यांच्या पापाचे हेच प्रायश्चित सांगितले होते. पण असंभवाला संभव बनवणाऱ्या गौतम मुनिंची इन्द्राने क्षमा मागितली.

पण गौतम ऋषि संतुष्ट झाले नाहीत. कारण ह्यापूर्वी इंद्राने धोका दिल्यामुळे नाराज होऊन गौतम ऋषिंनी अहिल्येला शिळा होऊन पडण्याचा शाप दिला होता, तेव्हां त्यांनी विंध्याचल पार करून पश्चिमी घाटांमध्ये तपश्चर्या करण्यास प्रारंभ केला होता.

गोदावरी[illegible] अनेक ऋषि-मुनिंनी आपापले आश्रम स्थापन केले. अत्रि महामुनिंना त्रिमूर्तिच्या अंशामुळे त्रिमूर्ति पुत्र लाभला. अनुसूया अन्नदान करू लागली. प्रदेश समृद्ध झाला.

गौतम मुनिंच्या आश्रमांत चारीबाजूला समृद्ध शेती होती. पण अहिल्येची अनुपस्थिति त्यांना दुःखी करू लागली. घाई करून अहिल्येला शाप देण्याबद्दल त्यांना पश्चाताप होऊ लागला.

अशा वेळी विघ्नेश्वराने दर्शन देऊन सांगितले - "हे गौतम महर्षि! लौकरच विष्णु रामचंद्राचा अवतार घेऊन आपल्या चरणस्पर्शाने अहिल्येचा उद्धार करतील. ती परत मानवरूप धारण करेल! ती परत पवित्र होईल. गोदावरीला जन्म देण्याकरितां मी आपणांस खूपच त्रास दिला आहे! आजपासून गोदावरी गौतमी ह्या नांवाने प्रसिद्ध होईल."

गौतम मुनि प्रसन्न होऊन म्हणाले - "विघ्नेश्वरा! हे सर्व तुझ्या संकल्पाचे फळ आहे. गोदावरीचे जल आणि विघ्नेश्वराची कृपा, आमचे सदा-सर्वदा रक्षण करो!"

योग्य जोडी

फार जुनी गोष्ट आहे ही सराहपुरांत गोरख नांवाचा एक शेतकरी राहात होता. त्याला एकच मुलगा होता. मुलगा मोठा झाल्यावर त्याने त्याचे लग्न करुन दिले. दीड वर्षाच्या आंत त्याला एक गोंडस नातू झाला. गोरख दांपत्य खूष झाले.

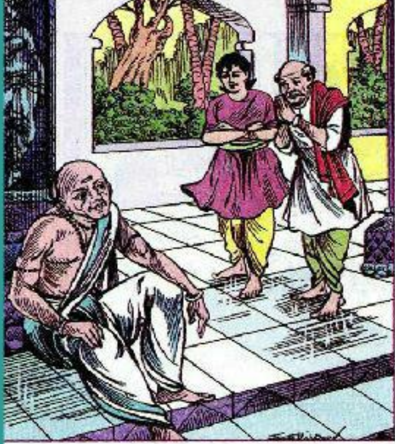
नातू एक महिन्याचा असताना त्यांचा मुलगा आणि सून नावेत बसून नदी पार करत होते. अचानक नाव उलटली आणि ते दोघें नदीत बुडून मेले.

या घटनेने गोरख दांपत्य फार दुःखी झाले. त्यांना आता जगायचीच इच्छा उरली नाही. त्यांनी खाणेंपिणें सोडून दिलें. शेजाऱ्यापाजाऱ्यांनी त्यांची समजूत घातली कीं "जे झालं ते झालं. आता तेच आठवून रडत बसण्यात काय फायदा? कमीतकमी तुमच्या [illegible] नीट पालनपोषण करणं हे तुमचं कर्तव्य आहे."

आता ते जरा सावरले. त्यांना वाटलं आपले शेजारी बरोबर सांगताहेत. कांही दिवसांनी ते आपल्या नातवाला शिवमंदिरांत घेऊन गेले. पुजारी गंगाधर शास्त्रांच्या सांगण्याप्रमाणे त्यांनी आपल्या नातवाचे नांव शिव असे ठेवले. त्यांनी देवाकडे प्रार्थना केली की हा मोठा होऊन चांगलं नांव मिळवूं दे.

आता शिव मोठा झाला. त्याच्या रुपागुणाचे, हुषारीचे सगळेजण कौतुक करीत. वृद्ध पुजारी गंगाधर शास्त्रींना तो फार आवडत होता. तो आपल्या आजोबांबरोबर जवळजवळ रोज देवळांत येत असे. त्याच्याशी दोन शब्द बोलल्याशिवाय शास्त्रीजींना चैन पडत नसे.

एक दिवस संध्याकाळी आजोबा व नातू [illegible]

ते मंडपात विश्रांती घेणाऱ्या गंगाधर शास्त्रांना भेटले.

शास्त्रींनी त्यांना आदराने बसायला सांगितले व विचारले "शिव, आजकाल तुझे आजोबा चिंतामग्न दिसतात. त्यांचा चेहराही उदास दिसतो. लहान सहान गोष्टींवरुन चिडतात. काय झाले आहे असं व्हायला?"

यावर शिव हसत म्हणाला, "आजोबा माझ्यावर रागवले आहेत."

"काय म्हणतोस? आजोबा तुझ्यावर रागवलेत? हे कसे शक्य आहे?" आश्चर्याने शास्त्री म्हणाले. तेव्हां गोरख मधे पडत म्हणाले "हे रागावणं कां काळजी हे तुम्हीच ठरवा शास्त्री. मी याला लग्न कर म्हणतोय पण हा ऐकायलाच तयार नाही. आज मी याला खूप रागवलो, पण हा कांहीतरी असंबद्ध बडबड करुन लग्नाचे टाळत आहे. आता त्याचे म्हणणे ऐका आणि तुम्हीच काय योग्य आहे ते सांगा."

शास्त्रींनी शिवकडे बघितलं. तो मान खाली करुन म्हणाला, "आजोबांनी कुठलीतरी एक मुलगी दाखवली आहे आणि तिच्याशी लग्न कर म्हणून आग्रह करत आहेत. एखादी मुलगी सुंदर आहे तर तिला कामधाम येत नाही. एखादी सुंदर, हुषार आणि कामधाम येणारी असली, तर ती गर्विष्ठ असेल. अशा मुलीशी लग्न केलं तर ती आजीआजोबांना नीट सांभाळणार नाही. आता या वयांत त्यांना कांही त्रास होऊं नाही, असं मला वाटतं. माझ्या या बोलण्यानेच आजोबा रागवले आहेत."

शिवचे बोलणे पटून शास्त्री म्हणाले "नातू बरोबर तर बोलतो आहे. मलाही तसंच वाटतंय."

गोरख यावर कांही बोलणार एवढ्यांत त्या गांवातलाच चांद नांवाचा शेतकरी तिथे आला. त्याच्या बरोबर एक सुंदर मुलगी होती. चांदने त्यांना नमस्कार करुन एक फणस दिला.

शास्त्रींनी त्याचे आभार मानत त्याला विचारले "ही मुलगी कोण?" "माझ्या मेव्हणीची मुलगी आहे. शहरांत राहाते पण तिला सगळं काम येतं. ज्या कामाला माझ्या बायकोला एक तास लागतो, ते काम ही पंधरा मिनिटांत करते." ही अतिशय हुशार आहे.

अगदी चांगली गृहिणी होईल! चांद म्हणाला. एवढ्यांत गौरीने पुढे होऊन शास्त्रींना नमस्कार केला. "लौकर लग्न होऊं दे!" असा शास्त्रींनी तिला आशिर्वाद दिला. "शिव तिच्याकडे एकटक बघतच राहिला शास्त्रींनी ते बघितले" आणि तेव्हांच गौरी शिवच्या मनात भरली आहे हे त्यांच्या लक्षांत आले.

मग ते चांदला म्हणाले, "तुझ्या म्हणण्या प्रमाणे गौरी एक चुणचुणीत आणि हुषार मुलगी आहे. आणि शिव किती हुषार आणि देखणा आहे हे तू जाणतोसच. या दोघांत जास्त समर्थ कोण आहे हे जाणण्याची मला फार उत्सुकता आहे. याला गौरीची कांही हरकत नाही ना?"

गौरीने मान हलवून आपली संमती दर्शवली. हे बघून शास्त्री शिवला म्हणाले, "तुला गौरीला जे कांही विचारायचंय ते विचार."

तेव्हां उत्साहाने शिवने गौरीला विचारले, "तुझ्या घराचे सर्व दरवाजे छोटेच आहेत की मोठे पण आहेत?"

त्याच्या या प्रश्नावर शास्त्री हसले, पण गोरख आणि चांदना वाटले, "हा काय प्रश्न झाला कां?"

गौरी धष्टपुष्ट शिवला निरखून बघत म्हणाली, "आमचे कुटुंब हे शेतकऱ्याचे कुटुंब आहे. साधारण घरांचे दरवाजे छोटेंच असतात. आमचे घर तर तुमच्या घरापेक्षा छोटेंच आहे."

लहानपणापासूनच त्याच्या आजोबांनी शिवला लाडांत वाढविले होते. खूप खायला

प्यायला पण घातले होते. त्याला अशी स्पष्ट उत्तरें कुणाकडूनही ऐकून घ्यायची संवय नव्हती. गौरीच्या या उत्तराने चिडून जाऊन तो म्हणाला, "बरं बरं, पण हे सांग कीं जर सकाळीं पाण्याने भरलेली घागर तुला दिली, तर संध्याकाळपर्यन्त तरी ती रिकामी होईल की भरलेलीच राहील?" गौरी म्हणाली, "पाणी उगीचच वापरले नाही, नासले नाही आणि झांकून ठेवले तर घागर रिकामी होणारच नाही." तिचे उत्तर ऐकून शिवच्या आता लक्षांत आले की ती काटकसरी आहे आणि कोणत्याही वस्तूची किंमत तिला कळते. त्यामुळे खूष होऊन तो म्हणाला "हों, हो, कळलं. पण हे तर सांग की म्हाताऱ्या कुचकामी बैलाचे काय करायचे?"

"प्रत्येक प्राण्याला केव्हां ना केव्हांतरी म्हातारपण हे येतंच. पण आपण लक्षांत ठेवायला पाहिजे की तारुण्यांत त्याने आपली कितीतरी कामे केली आहेत. तेव्हां नेहमीसारखेच आपण त्याचे पालनपोषण केले पाहिजे." गौरीने उत्तर दिले.

तिचे हे उत्तर ऐकून शिवची खात्री पटली की जर या मुलीशी लग्न केले तर ती आपल्या आजीआजोबांना चांगले सांभाळेल.

तरी पण गप्प न बसता त्याने आणखी एक प्रश्न केला. "बरं तर, एका बरोबर एकच जोडावा की त्याही पेक्षा अधिक जोडावे? कांही जोडावे? कां कांही जोडायची गरज नाही?"

त्याचा प्रश्न ऐकून थोडं रागवून गौरी म्हणाली, "जर तो एक मोठा असेल तर कांही जोडायची जरुर नाही. पण तो आपल्या देवाचा असेल तर त्याच्याबरोबर दहा जोडले तरी चालेल."

गंगाधर शास्त्री आत्तापर्यन्त गप्प बसून मोठ्या आवडीने त्यांचे बोलणे ऐकत होते. हे उत्तर ऐकून ते चांगलेच खळखळून हसले. पण हे उत्तर ऐकून शिवचा चेहरा मात्र गंभीर झाला.

गोरख आणि चांदला कांहीच कळलं नाही. ते शास्त्रींकडे पाहातच राहिले. शिवच्या शेवटच्या प्रश्नाचे गौरीच्या उत्तराशिवाय, बाकीची दोन्ही उत्तरें तुम्हाला कळली असतीलच. आता शेवटचा प्रश्न शिवने असा विचारला होता कीं कोणी एक गोष्ट आपल्याला बोलली तर त्याला उलट दहा गोष्टी बोलून उत्तर द्यायचं कां?" त्यावर रागवून गौरीने असे उत्तर दिले, "कुटुंबातल्या एखाद्या मोठ्या व्यक्तिने एखादी न आवडणारी गोष्ट केली तर गप्प बसले पाहिजे. पण जर नवऱ्याने अशी नावडती गोष्ट बोलली तर एकाची दहा उत्तरे सुद्धां द्यावी." याने गौरीने असे सिद्ध केले की पतीपत्नीतली भांडणे ही नैसर्गिक असतात. दोघांनी एकमेकांचा आदर करणे सर्वात चांगले. "या दोघांची जोडी खरोखरच सुयोग्य आहे. लौकरच यांचा विवाह होवो." असे म्हणून शास्त्रींनी त्यांना आशिर्वाद दिला.

गौरी आणि शिवने जोडीने शास्त्रींना वांकून नमस्कार केला.

घरांतला चोर

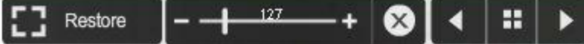
दुपारची वेळ होती. कमलाचा पती माधव जेवण करून कांही आवश्यक कामासाठी बाहेर निघून गेला. स्वयंपाकाच्या खोलीजवळच असलेल्या आणखी एका खोलीत कमला झोपायला गेली. थोड्या वेळाने तिला कसला तरी आवाज ऐकूं आला म्हणून तिने हळूच डोळे किलकिले करून पाहिले तर तिला धक्काच बसला. कमलाच्या नणंदेचा नवरा, शरद, तिची पेटी उघडत होता.

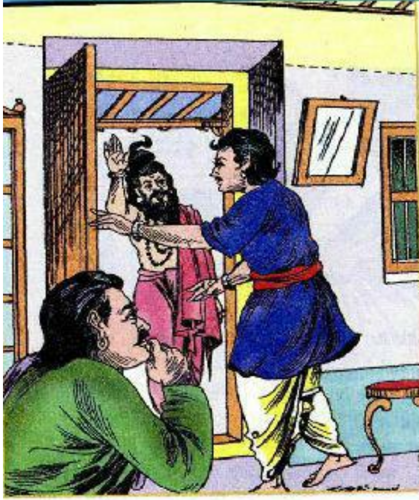
पण झोपल्याचा बहाणा करून कमला गप्प बसली. शरदने पेटी उघडली आणि रेशमी साड्यांच्या खाली लपवून ठेवलेला दहा तोळ्यांचा सोन्याचा सुंदर हार त्याने बाहेर काढला. व झटपट आपल्या खिशांत टाकला व तो निघून गेला. कमलाला ते पाहून अतिशय आश्चर्य वाटले व ती क्षणभर सुन्न झाली.

लक्ष्मी कमलाच्या नवऱ्याची मोठी बहीण होती. तिच्याशिवाय त्याला सख्खे असे कुणी नव्हते. लक्ष्मीचा नवरा शरद कचेरीत नोकरी करत असे. तो स्वभावाने अतिशय शांत व सुशील होता.

कमला शरदविषयी विचार करू लागली, "शरद भावजी तर इतके चांगले आहेत. त्यांच्यात एक कणभर सुद्धां वाईट गुण दिसत नाही. मग त्यांनी अशी चोरी कां केली? याचा शोध लावलाच पाहिजे."

कमलाने या गोष्टीचा बिलकुल गवगवा केला नाही. घरामधें असे कांही घडले आहे असे कुणाला तिने जाणवूं दिले नाही. नवरा घरी आल्यानंतर कांहीतरी एक निमित्त करून तिने त्याच्यासमोरच पेटी उघडली. नंतर दागिन्याची चोरी झाली म्हणून तिने जोरजोराने आरडाओरडा करायला सुरवात केली, जणूं कांही आत्ताच तिला ही गोष्ट समजली होती.

कमलाचा आरडाओरडा ऐकून घरांतले सर्व लोक एकत्र आले. सर्वजण तिचा दागिना इकडे तिकडे शोधू लागले. कमलाने सुद्धां घाबरल्याचे नाटक करत म्हटले, "ज्यावेळी असे कांही घडते त्यावेळी मी सर्व देवावर सोडून देते. यावेळी सुद्धां मी तसेच करणार आहे. त्याशिवाय दुसरा कांही उपाय मला सुचत नाही." असे म्हणून ती जवळच्या देवळांत गेली व डोळे बंद करून प्रार्थना करू लागली.

ह्या घटनेनंतर दहाव्या दिवशी कुणीतरी घराचे दार ठोठावले. कमलाच्या नवऱ्याने दार उघडले तर दारांत एक वयस्कर साधू उभे होते. साधू म्हणाले, "मला आंत येऊ देशील कीं जे कांही सांगायचे आहे ते इथंच सांगून निघून जाऊं? सांग माधव."

माधव काय उत्तर द्यायचे याचा विचार करत होता, तेवढ्यांत शरद पुढे आला व साधूला प्रणाम करत त्यांना आंत घेऊन गेला.

आंत आल्यानंतर साधूने शरदला निरखून पाहिले. नंतर तिथे आलेल्या कमलाला पाहून हंसत म्हटले, "कशी आहेत तू मुली? देवाने प्रेरणा दिल्यामुळे मला आज इकडे यावे लागले. तुझ्या माहेरच्या माणसांनी दिलेला एक मूल्यवान दागिना अचानक नाहीसा झाला आहे, होय ना?"

कमलाने "हो" असे भाव दाखवीत डोके हालवले. त्यावर साधूने तिला आश्वासन दिले, "काळजी करूं नकोस. तुझा हरवलेला दागिना एक दोन दिवसांतच मिळेल. मी दोन तीन दिवसांनी कांही आवश्यक कामासाठी पुन्हां इकडे येणार आहे. तोपर्यंत तुझा दागिना तुला मिळेलच." नंतर शरदकडे पाहून ते म्हणाले, "पुत्रा, माझ्याबरोबर जरा येशील?"

साधूला पाहून आधीच घाबरलेला शरद बुचकळ्यांत पडला वा साधुच्या मागोमाग भयभीत होऊन चालूं लागला. जवळ जवळ अर्ध्यापाऊण तासाने शरद घरीं आला तेव्हा त्याचा चेहरा शांत दिसत होता. दोन दिवसांपासून तो अतिशय अस्वस्थ व बेचैन होता, त्याच्या चेहऱ्यावर उदासीनता व एक प्रकारची भीती व लज्जा दिसत होती. ती आता नव्हती. त्याचे मन शांत, स्वस्थ व समाधानी होते.

त्या दिवशी संध्याकाळी कमलाने साडी काढण्यासाठी पेटी उघडली तर तिचा दागिना तिला दिसला. तिला अतिशय आनंद झाला. अत्यानंदाने ती म्हणाली, "माझा दागिना मिळाला."

घरच्या सर्व लोकांना दागिना मिळाला म्हणून खूप आनंद झाला. तिसऱ्या दिवशी सांगितला-प्रमाणे साधू घरी आले तेव्हा त्यांचे सर्वांनी भव्य स्वागत केले. साधु पद्मासन घालून चटईवर बसले व म्हणाले, "घरच्या सर्व लोकांनी एक गोष्ट ध्यानांत ठेवली पाहिजे की कुटुंबियांचे सुख, त्यांचा चांगलेपणा, वाईटपणा, त्यांचे सौभाग्य, सर्व कांही घरच्या सुनेवरच अवलंबून असते." कुणीही कांही प्रश्न विचारण्याआधी किंवा शंका प्रकट करण्यापूर्वीच साधू तिथून निघून गेले.

माधव त्या रात्री साधूची आठवण काढत म्हणाला, "खरंच, त्या साधुमध्ये देवाचा अंश आहे, देवाचा अवतार आहे."

कमला हंसत म्हणाली, "लग्न झाल्यापासून पाहते, ताई नेहमी असंतुष्ट दिसतात. त्यांच्या या असंतुष्ट प्रवृत्तीमुळेच शरद भावोजींना चोरी करावी लागली. हे साधू म्हणजे दुसरे कुणी नसून माझे विश्वनाथ मामाच होते. त्यांच्या मदतीनेच मी ही योजना आंखली, "ती आणखी पुढें कांही सांगण्यापूर्वीच माधव म्हणाला, "तू तर कमालच केलीस. मी कित्येकवेळा गांवी गेल्यानंतर तुझ्या मामांना भेटलो आहे. पण साधूच्या वेषात मी त्यांना ओळखलंच नाही."

"ते पौराणिक नाटकात काम करीत असत, आणि तुम्हाला माहित आहे कां भावजींना बाहेर नेऊन त्यांना ते म्हणाले, "मला माहित आहे दागिन्याची चोरी तूच केली आहेस. पण तू असं का केलंस?" तेव्हां भावजी खूप रडले आणि त्यांनी सांगितलं कीं ताई त्यांना खूप हैराण करते, त्यांना दागिने घेऊन देता येत नाहीत म्हणून खूप बोलते, त्यामुळे त्यांना चोरी करावी लागली. त्यांनी साधूमामांना वचन दिलंय की ते पुन्हां असं कांही करणार नाहीत, आणि ताईला काबूत ठेवतील म्हणून. नंतर त्यांनी दागिना गुपचूप पुन्हां माझ्या पेटीत आणून ठेवला."

कमलाकडे आदराने व प्रेमाने पहात माधव म्हणाला, "घरचा मान राखण्यासाठी, घरच्या जांवई माणसाची बदनामी होऊ नये म्हणून तू किती योग्य बेत आखलास! सासरचा मान मरातब राखून ठेवण्यासाठी कष्ट करणारी सून खरंच धन्य आहे. तिच्यापेक्षाही सुंदर व मूल्यवान दागिनाच असूं शकणार नाही."

